

Alle 18–vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelu

Kuulustelijan muistilista ja vinkkejä vuorovaikutukseen
Anna Soininkallio

2/2022

TIIVISTELMÄ

Anna Soininkallio: Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelu – kuulustelijan muistilista ja vinkkejä vuorovaikutukseen

Opinnäytetyön muoto: toiminnallinen

Julkisuusaste: julkinen

Ohjaaja: Kari Koppanen, Marko Lehtoranta

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on selkeyttää alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuulusteluprosessia. Työn tuotoksena syntyy esite, jossa kuvataan sitä, mitä kaikkea kuulustelijan tulee muistaa alaikäistä rikoksesta epäiltyä kuullessaan. Esitteen toisella puolella on vinkkejä nuoren kanssa käytävän vuorovaikutuksen parantamiseen. Esite on ensisijaisesti suunnattu nuorten kuulusteluja tekemään aloitteleville poliiseille, mutta se toimii hyvänä muistinvirkistyksenä, myös jo pidemmän työuran omaaville poliiseille.

Nuorten rikollisuus on viimevuosina ollut nousussa ja näin ollen nuorten kuulusteluja suoritetaan määrällisesti aikaisempaa enemmän. Jokaisen tulisi siis tuntea nuorten kuulustelua ohjaavaa lainsäädäntöä, jotta kuulustelujen suorittaminen olisi mahdollista jokaisen oikeusturva suojaten ja huomioon ottaen. Lainsäädännön tietämyksen lisäksi on hyvä perehtyä siihen, miksi kyseiset pykälät ja määräykset on säädetty. Näin oma ammattitaito ja ymmärrys kuulustelujen suhteen kasvaa entistään.

Tässä opinnäytetyössä selvitetään nuorten kuulustelujen lainsäädäntöpohjaa ja lisäksi tuodaan esiin vinkkejä, joilla vuorovaikutusta nuorten ja poliisien välillä voidaan parantaa. Opinnäytteen teoria painottuu lainsäädäntöön, oikeuskirjallisuuteen ja tutkimustyöhön. Teorian pohjalta kasataan esite, joka kokoaa teorian pääpointit yhteen. Lisäksi opinnäytteessä kuvataan toiminnallisen opinnäytetyön prosessia sekä kehittämistyötä ylipäätään.

Sivumäärä: 36 + 2

Tarkastuskuukausi ja vuosi: 2/2022

Avainsanat: 15–17-vuotias, kuulustelu, rikoksesta epäilty, vuorovaikutus

SISÄLLYS

OPINNÄYTETYÖSSÄ KÄYTETTÄVÄT LYHENTEET	2
1 JOHDANTO	3
2 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ	6
2.1 Miksi toiminnallinen opinnäytetyö?	6
2.2 Kehittämisen prosessin viisi tehtävää.....	7
2.3 Kehittämisen prosessin etenemisen malli	8
2.4 Opinnäytetyön vaiheet konstruktivistisen mallin mukaan.....	8
3 ENNEN KUULUSTELUA	12
3.1 Esitutkinnan periaatteita	12
3.2 Kuka käyttää puhevaltaa?	13
3.3 Kenet kutsua kuulusteluun?	13
4 KUULUSTELUSSA	17
4.1 Ilmoitus epäillyn oikeuksista	17
4.2 Kuulustelutodistaja	19
4.3 Kuulustelupöytäkirjan merkinnöistä	20
5 KUULUSTELUN JÄLKEEN	21
6 VUOROVAIKUTUKSESTA	22
6.1 Hyväksyminen.....	22
6.2 Luottamus	24
6.3 Välittäminen	25
6.4 Jämäkkyys	26
6.5 Dialogisuus	28
7 KUULUSTELIJAN MUISTILISTA JA VINKKEJÄ VUOROVAIKUTUKSEEN	29
8 YHTEENVETO JA POHDINTA	31
8.1 Luotettavuus	31
8.2 Opinnäyteprosessista.....	32
LÄHTEET	34
LIITE 1: Kuulustelijan muistilista ja vinkkejä vuorovaikutukseen.....	37

OPINNÄYTETYÖSSÄ KÄYTETTÄVÄT LYHENTEET

AOA	Eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
EPSA	Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta
ETL	Esitutkintalaki
HaVL	Hallintovaliokunnan lausunto
HE	Hallituksen esitys
HolhTL	Laki holhustoimesta
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LSL	Lastensuojelulaki
OK	Oikeudenkäymiskaari
SML	Laki sakon ja rikesakon määräämisestä
YTJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa

1 JOHDANTO

Viisitoista vuotta täyttänyt on Suomessa rikosoikeudellisesti vastuussa tekemisistään, eli hänellä on kyky ja velvollisuus esiintyä rikosasiassa vastaajana eli epäiltyinä. Näin ollen yli 15-vuotiaan lainvastaisia tekemisiä sanotaan rikoksiksi. Alle 15-vuotiaiden tehdessä rikoksen puhutaan rikollisesta teosta, koska alle 15-vuotiaat eivät ole asianosaiskelpoisia rikosprosessissa. (Jokela 2008, 78.) Täten alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä tarkoitetaan 15–17-vuotiaita rikoksesta epäiltyjä.

Tilastokeskuksen mukaan 15–17-vuotiaita selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjä oli vuonna 2020 koko maassa 17 879, kun otetaan huomioon pelkät rikoslakirikokset. Vastaava luku vuonna 2019 oli 14 812 ja vuonna 2018 14 005. (Tilastokeskus, 2021.) Vaikuttaa siis siltä, että nuoret ovat yhä useammin epäiltyjen asemassa ja tällöin heidän kuulusteluitaan suoritetaan myös määrällisesti aikaisempaa enemmän. Tilastossa on ainoastaan selvitettyjen rikosten syyllisiksi epäillyt nuoret. On siis täysin ymmärrettävää, että suoritettujen kuulustelujen määrä on huomattavasti korkeampi, koska esitutkintavaiheessa epäiltyjä saattaa olla huomattavasti enemmän, kuin selvitettyjen rikosten kohdalla lopulta tilastoidaan. Lisäksi suoritettujen kuulustelujen määrää nostaa se, että samaa henkilöä saatetaan kuulustella useammin kuin vain kerran. On siksi tärkeää, että jokainen poliisi tietää, miten näitä kyseisiä kuulusteluja tulisi suorittaa siten, että jokaisen oikeusturva toteutuu ja nuoren rikoskierre saataisiin katkaistua.

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoitus on selvittää, mitä alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelussa tulee ottaa huomioon. Tutkimuskysymykseni ovat siis:

- Mitä alle 18–vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuulustelussa tulee ottaa huomioon?
- Miten vuorovaikutusta voi parantaa poliisin ja nuoren välillä kuulustelutilanteessa?

Työn produktina syntyy esite, jossa kerrotaan tiivistetysti se, mitä kuulustelijan tulee ottaa huomioon ennen nuoren kuulustelua, kuulustelussa ja sen jälkeen. Lisäksi opinnäytetyössäni selvitan, miten vuorovaikutusta nuorten kanssa voisi mahdollisesti parantaa ja kehittää. Työn viitekehys koostuu lainsäädännöstä, oikeuskäytännöstä, viranomaisten ohjeistuksesta sekä keskeisestä kirjallisuudesta ja tilastoista. Keskeiset käsitteet opinnäytetyössäni ovat: 15–17-vuotias, rikoksesta epäilty, kuulustelu ja vuorovaikutus.

Opinnäytetyön oppimistavoitteena on syventää omaa osaamistani liittyen nuorten kuulusteluun. Harjoittelussa ollessani huomasin, että selkeää ohjetta siitä, mitä kaikkea kyseisissä kuulusteluissa tulisi ottaa huomioon, ei ollut, vaikka 15–17-vuotiaiden kuulustelu poikkeaa aika tavalla täysi-ikäis-

ten kuulusteluista. Tavoitteenani on siten kasata irrallaan oleva tieto yhdeksi jäsennellyksi kokonaisuudeksi, joka parhaimmillaan toimii uusien poliisimiesten apuna nuorten kuulusteluja suoritettaessa ja jo uraa kerryttäneiden poliisimiesten muistinvirkistykseenä.

Kuten yllä esittelin, nuorten rikollisuus on viimevuosina ollut noususuhdanteinen ja täten myös kuulusteluita suoritetaan määrällisesti aikaisempaa enemmän. Aiheeni on siten ajankohtainen. Esitutkintalain (ETL, 22.7.2011/805) mukaan, mikäli epäilty on alle 18-vuotias, on esitutkinta toimitettava kiireellisesti (ETL 3:11). Aiheeni on siten myös tärkeä, jotta jokainen osaisi hoitaa nuorten kuulustelut kiireellisissäkin tilanteissa lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla.

Aihe on rajattu koskemaan ainoastaan rikoksesta epäiltyjä, syyntakeisia nuoria. Koska teen opinnäytteeni yksin, olisi kaikkien alaikäisten kuulusteltavien käsitteleminen ollut liian laaja aihe, enkä olisi pystynyt syventymään siihen samalla laajuudella, kuin nyt pystyin rikoksesta epäillyn kohdalla. Oman kiinnostukseni mukaan valitsin juuri rikoksesta epäillyn keskeiseksi aiheekseni. Samoin syyntakeettomien mukaan ottaminen olisi kohtuuttomasti laajentanut koko opinnäytetyötäni.

Kuulusteluja ylipäätään on tutkittu paljon, mutta tällaista kokoavaa esitettä nimenomaan nuorten rikoksesta epäiltyjen kuulusteluista ei ole aikaisemmin tehty. Paljon on tutkittu lasten kuulusteluja, siis rikollisten tekojen tutkintaa. Rikosten tutkinnassa olemassa ollut tutkimustieto perustui yleisiin esitteisiin kuulustelujen kulusta, ja tutkimuksissa käsitellyt aiheet ovat olleet paljon laajempia ja siten pintapuolisempia kuin oma tutkimusaiheeni. Aiheeseeni kuuluva tieto on olemassa, mutta se on kovin hajanaista ja eri lähteistä kaivettavissa, joten tarve esitteelle ja tutkimukselle oli olemassa.

Halu tuoda opinnäytteeseen myös vuorovaikutuksellinen puoli nousi omasta kiinnostuksestani keskusteluyhteyden kehittämiseen ja vuorovaikutuksen parantamiseen nuorten kanssa. Lisäksi lakitekstin lukeminen ja käsittely saattaa olla asiaan perehtymättömälle hankalaa ja vaikealukuista, joten halusin tuoda opinnäytteeseeni myös helpommin lähestyttävän osion. Lisäksi koen, että keskusteluyhteyttä on aina mahdollista parantaa ja kehittää. Erityisesti nuorten kohdalla keskustellessa, välittyy heille helposti kuva kaikista poliiseista ja koko organisaatiosta, ainoastaan yhden poliisin huono käytös tai asenne saattaa heikentää luottamusta kaikkiin poliiseihin. Hyvällä keskusteluyhteydellä parannetaan mahdollisesti nuoren asenteita poliisia kohtaan ja helpotetaan uusia kohtaamisia uusien poliisien kanssa.

Käsittelen aiheitani poliisin näkökulmasta ja sitä, mitä tutkijan tulee ottaa huomioon nuoria rikoksesta epäiltyjä kuulustellessa. Tuon esiin lainsäädännön näkökulmaa siitä, mitä poliisina pitää tehdä ennen kuulustelua, kuulustelussa ja sen jälkeen. Lisäksi vuorovaikutuksellisessa osiossa tuon esiin käytännön ja ajatuksen tason vinkkejä, joilla luoda hyvää kuvaa poliiseista ja parantaa vuorovaikutusta nuorten kanssa.

Valitsin toiminnallisen opinnäytetyön sen käytännönläheisyyden vuoksi. Halusin työlläni vaikuttaa käytännön työhön ja mahdollisesti tehdä siitä helpompaa niin itselleni, kuin muillekin tuleville kollegoilleni. Esitteen olen koonnut käsittelemäni teorian pohjalta. Valitsin teoreettisen otteen työlleni, koska tiesin, että etsimäni tieto on jo olemassa. Halusin kaikkia poliiseja auttavia faktoja erityisesti lainsäädäntöä koskevaan osuuteeni, en kenenkään yksittäisiä mielipiteitä siitä, miten kuulusteluja tulisi hoitaa. Tämän vuoksi katsoin, että esimerkiksi haastatteleamalla kyseisiä kuulusteluja suorittavia poliisimiehiä, en olisi saanut lisäarvoa työlleni tai tavoitteelleni esitteen suhteen.

Seuraavassa kappaleessa tulen käsittelemään opinnäyteprosessia yleisesti sekä toiminnallisen opinnäytetyön vaiheita ja kehittämistyötä ylipäättään. Esittelen oman opinnäyteprosessini Kari Salosen (2013, 16) kehittämää konstruktivistista mallia apuna käyttäen. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään sitä, mitä nuoren kuulustelussa tulee ottaa huomioon ennen kuulustelua, kuulustelussa ja sen jälkeen. Tämän lisäksi käsittelen vuorovaikutuksen kehittymistä ja parantamista nuoren ja poliisin välillä. Lopuksi kuvaan produktin syntymistä, pohdin koko opinnäytetyöni prosessia, sekä työni luotettavuutta.

2 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

2.1 Miksi toiminnallinen opinnäytetyö?

Jokainen ammattikorkeakoulusta valmistuva tekee opinnäytetyön ja siksi onkin tärkeää ymmärtää, mikä se on ja miksi se tehdään. Juha Hakalan (2004) mukaan opinnäytetyön ideana on osoittaa, mitä opintojen varrella on oppinut. Kyse on lisäksi työstä, joka vaatii jokaiselta opiskelijalta erilaisia asioita. Vaikka opinnäytetyön tarkoitus on osoittaa muille omaa oppimista, on siitä kaikkein eniten hyötyä kuitenkin itse opinnäytteen tekijälle. Se kehittää tietynlaisia perusvalmiuksia pärjätä tulevilla alalla ja antaa valmiuksia vastata työelämän haasteisiin. Luova ongelmanratkaisu, suunnittelu ja aikataulutus, prosessityöskentely, lähdekritiikki ja itsensä kriittinen arviointi ovat kaikki asioita, jotka kehittyvät opinnäytetyötä tehdessä. (Hakala 2004, 7–10.)

Yleisesti ottaen opinnäytteen tekeminen on työ, tutkimus, kehittämis- tai suunnitteluhanke, jossa opiskelija osoittaa, että on ymmärtänyt koulutusohjelmansa keskeisimmät työmenetelmät. Opinnäyte on nimenomaan ammatillisen kehittymisen väline, jossa osaltaan korostuu tieteellisyyden lisäksi myös arkinen järkevyys, hyöty ja käytännöllisyys. Opinnäytteen tekemisessä harjoitellaankin paljon tutkimukselliseen työskentelyyn liittyviä asioita. Toiminnallisessa ja tutkimuksellisessa opinnäytteessä on siten paljon samankaltaisuuksia. (Hakala 1998, 22.) Jorma Kananen (2015) mukaan mainittavana erona näiden kahden opinnäytetyypin välillä voidaan pitää sitä, että toiminnallisen opinnäytteen ääressä opiskelija tuottaa jonkin konkreettisen tuotoksen, jolla pyritään kehittämään ja parantamaan organisaation toimintaa, tuotteita tai prosesseja, kun taas tutkimuksellisessa opinnäytteessä tuotetaan uutta tietoa (Kananen 2015, 33).

Toiminnallinen opinnäytetyö tarjoaa vaihtoehdon ammattikorkeakoulun tutkimukselliselle opinnäytetyölle. Hanna Vilkan ja Tiina Airaksisen (2003) mukaan toiminnallinen opinnäytetyö tavoittelee käytännön toiminnan ohjeistamista, opastamista tai toiminnan järjeistämistä. Toiminnallisesta opinnäytteestä syntyy toteutustavasta ja käyttötarkoituksesta riippuen jokin konkreettinen ohje, opastus, kirja, kotisivut tai vaikkapa perehdytysopas. Se voi lisäksi olla jonkin tapahtuman järjestäminen ja toteuttaminen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tärkeää on se, että siinä yhdistyvät käytännön toteutus ja sen raportointi tutkimusviestinnän keinoin. (Vilka & Airaksinen 2003, 9.)

Hyvän opinnäytteen eräs piirre Juha Hakalan (1998, 18) mukaan on se, että opinnäytetyöskentelyn lähtökohta on riittävän konkreettinen ja lähtee liikkeelle jostakin käytännön ongelmasta tai puutteesta. Toiminnallinen opinnäytetyö mahdollistaa sen, että myös opinnäytteen tuloksena syntyy jotakin konkreettista, joka mahdollisesti helpottaa käytännön työskentelyä. Hyvä opinnäyte on lisäksi ajankohtainen, käytännönläheinen ja jollain lailla tärkeä (Hakala 1998, 19).

2.2 Kehittämispöcessin viisi tehtävää

Kehittämistyyppisessä opinnäytetyössä tutkimusprosessiin sisältyy Toikon ja Rantasen (2009, 56) mukaan viisi tehtäväkokonaisuutta: perustelu, organisointi, toteutus, levittäminen ja arviointi. Ensinnäkin kehittämistoimintaa edellyttää se, että toiminnan lähtökohdat on määritelty ja perusteltu. Olennaista on löytää vastaus siihen, miksi jotakin pitäisi kehittää juuri nyt. Jotta työ olisi helppo toteuttaa, tulisi perustelujen olla mahdollisimman konkreettisia. Perustelemalla työn tarkoitus ja tavoitteet, on lopulliseen päämäärään helpompi päästä. Perustelemalla työsi tarkoituksen osoitat, että työsi on merkittävä ja ajankohtainen. (Toikko & Rantanen 2009, 56–58.)

Toiseksi kehittämistyö vaatii toiminnan organisointia, jolla tarkoitetaan käytännön suunnittelua ja valmistelua. Tarkoitus on määritellä mahdollisimman konkreettisesti toimintasuunnitelma, jonka avulla päästään alussa perusteltuihin lopputuloksiin ja päämääriin. Toimivalla organisoinnilla vältetään päällekkäiseltä ja ylimääräiseltä työltä. Suuremmat kehittämistyöt vaativat usein useampia toimijoita, jolloin organisoinnin merkitys korostuu entisestään. Tarkalla ja konkreettisella organisoinnilla säästytään lisäkustannuksilta- ja tavoitteeseen päästään suunnitellusti ja oikeassa aikataulussa. (eml. 58–59.)

Kolmantena kehittämistehtävänä nähdään toteutus, joka muodostuu ideoinnista, priorisoinnista, kokeiluista ja mallintamisesta. Ideointi nähdään osana kahta aikaisempaa tehtävää, mutta toteutuksen vaiheessa siihen voidaan palata ja valmiiksi mietittyjä näkökulmia voidaan edelleen laajentaa ja tarkentaa. Koska kaikkea ei aina ole mahdollista toteuttaa, täytyy kehittämistyötä tekevän osalta priorisoida. Määritellyt resurssit antavat osviittaa siitä, mihin mielenkiinto kehittämistyön osalta suunnataan. Näin toteutus suunnataan ja rajataan mahdollisimman tarkasti, jonka jälkeen varsinainen testaaminen ja kokeileminen voi alkaa. Käytännön kokeilemisen lisäksi, toteutukseen liittyy myös pohtiva ja analyttinen taso, joka edellyttää kokeilemisen seuraamista ja siitä keskustelamista. Toteutuksen avulla pyritään kehitystulosten kuvaamiseen esimerkiksi mallintamisen keinoin. (eml. 59–60.)

Neljänneksi kehittämistyötä täytyy arvioida. Onko kehittäminen saavuttanut tavoitteensa vai ei? Arviointia tehdään läpi koko prosessin, minkä vuoksi kehittämistyön tavoitteet ja toimintatavat voivat prosessin aikana muuttua. Arvioinnilla kehittämistyön onnistumiset ja epäonnistumiset tehdään näkyväksi ja osoitetaan, että kehitetty asia todella toimii. Arviointi edellyttää myös tutkijan oman toiminnan arviointia läpi koko prosessin. (eml. 61–62.)

Viimeinen kehittämistehtävä on kehittämistyön tuloksena syntyneen tuotoksen levittäminen. Levittäminen vaatii usein oman prosessinsa, joten se ei välttämättä sisälly varsinaiseen kehittämispöcessiin, mutta kehittämispöcessin alussa on syytä pohtia tätäkin vaihetta. (eml. 62.) Kehittämistyö aloitetaan aina jonkin epäkohdan tai ongelman korjaamiseksi, joten koko kehittämistyö voitaisiin

nähdä varsin turhana, mikäli työn avulla saatuja kehittämisen työkaluja ei oteta käyttöön ja levitetä osaksi työyhteisöä tai muuta organisaatiota.

2.3 Kehittämispöcessin etenemisen malli

On monia vaihtoehtoja sille, miten kuvata opinnäytetyön prosessia, sekä sen etenemistä ja yksi vaihtoehtoinen kuvaus on Salosen (2013, 16–19) konstruktivistinen malli. Tämä malli sisältää kaikki edellä kuvatut kehittämistyön viisi tehtävää, ja se sisältää paljon samankaltaisuuksia myös Toikon ja Rantasen (2009, 64–67) kuvaamista lineaarisesta ja spiraalisesta mallista. Konstruktivistinen malli sisältää ajatuksen kehittämistyön huolellisesta suunnittelusta, organisoinnista, jatkuvasta oppimisesta ja arvioinnista sekä monipuolisesta menetelmäosaamisesta. Käytän tätä mallia kuvaamaan omaa opinnäytetyöprosessiani.

Lineaarisisessa mallissa prosessi etenee suoraviivaisesti vaihe vaiheelta eteenpäin käyden kaikki viisi kehittämistyön tehtävää läpi. Spiraalimallissa taas kehittämistyö hahmotetaan jatkuvana syklinä, eli spiraalina. Tässä mallissa kehittämistoiminta nähdään jatkuvana prosessina, jossa kehittämistyön viisi tehtävää muodostavat kehän. Perusteluita seuraa organisointi, toteutus ja arviointi, minkä jälkeen prosessi jatkuu uuden samankaltaisen kehän osoittamalla tavalla. Spiraali sisältää siis useita samankaltaisia kehiä peräkkäin asetettuina, jolloin toiminnan tulokset asetetaan aina uudestaan arvioitavaksi, jonka tuloksena toiminnan perusteluita, organisointia ja toteutusta voidaan täsmentää ja suunnata tarkoituksenmukaiseen kohteeseen. (Toikko & Rantanen 2009, 64–67.)

Salosen konstruktivistinen malli pyrkii yhdistämään lineaarisen ja spiraalisen mallin, mikä sisältää aloitusvaiheen, suunnitteluvaiheen, esivaiheen, työstövaiheen, tarkistusvaiheen, viimeistelyvaiheen ja lopulta valmiin tuotoksen. Suurimpana erona lineaariseen malliin nähdään se, että konstruktivistisessä mallissa arviointia tehdään koko prosessin ajan ja arvioinnin tuloksena työn toteutus voi muuttua ja se on sallittua ja jopa toivottua. Täten se sisältää paljon samankaltaisuuksia spiraalimallin kanssa. Salosen malli sisältää lisäksi ajatuksen vuorovaikutuksesta, ja sen tärkeydestä kehittämistyön etenemisen kannalta. (Salonen 2013, 16–19.) Olen sivulla 11 kuviossa 1 havainnollistanut opinnäytetyöni prosessia Salosen konstruktivistisen mallin mukaisesti.

2.4 Opinnäytetyön vaiheet konstruktivistisen mallin mukaan

Aloitusvaihe on kehittämishankkeen liikkeelle sysäävä vaihe. Siinä huomioidaan ilmaistu kehittämistarve ja mietitään alustava kehittämistehtävä, resurssit, toimijat, sekä kaikki sellaiset asiat, joilla voi olla merkitystä hankkeen onnistumisen kannalta. (Salonen 2013, 17.) Opinnäyteprosessissani aloitusvaihe käsittää käytännössä aiheen ideoinnin. Itse huomasin harjoittelussa ollessani, että koavaa opasta nuoren ihmisen kuulustelusta ei ole, vaan tieto on irrallista ja hajanaista. Koin, että asia on tärkeä ymmärtää ja halusin siksi lähteä kehittämään käytännön opasta tulevia kuulusteluja

varten. Lisäksi halusin aiheen, joka on käytännönläheinen ja minulle itselleni hyödyksi tulevaa ammattiani silmällä pitäen.

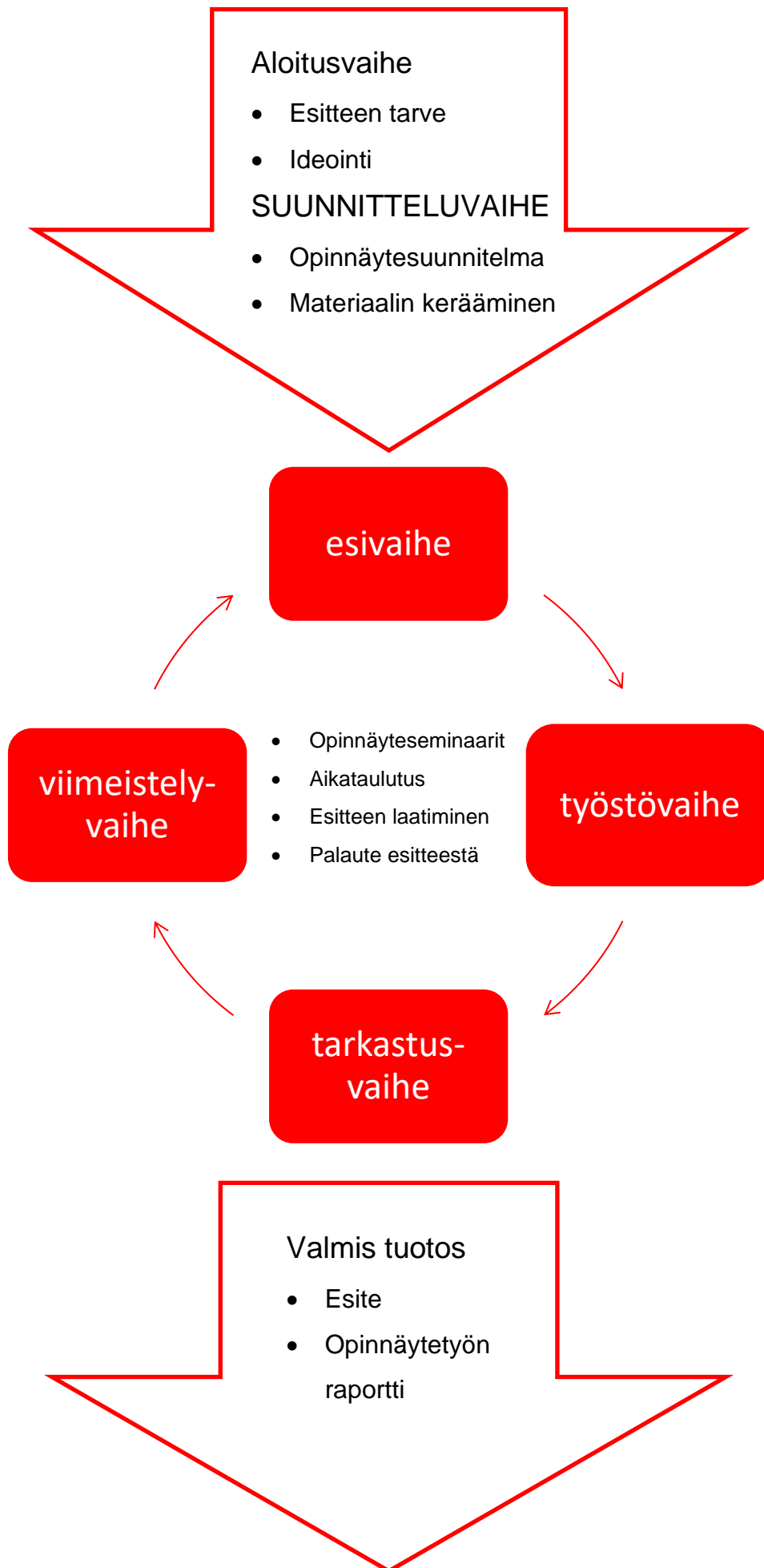
Suunnitteluvaiheessa tehdään kirjallinen kehittämissuunnitelma, josta ilmenee tavoitteet, toimijat, ympäristö, vaiheet, TKI-menetelmät, materiaalit ja aineistot siinä laajuudessa, kun ne tässä vaiheessa voidaan tietää. Kaikkea ei suunnitteluvaiheessa pystytä vielä tietämään ja ne tähdentyvät toteutusvaiheessa, mutta tärkeää on se, että hanke on hyvin suunniteltu. (eml. 17.) Suunnitteluvaiheessa laadin opinnäytesuunnitelman, jossa esittelin työni aiheen, tutkimuskysymykset, alustavaa viitekehystä ja työni tarkoituksen sekä halutun lopputuloksen. Suunnitelman avulla muille ja ennen kaikkea itselle hahmottuu oman työn merkitys ja suuntaviivat.

Esivaiheessa siirrytään niin sanotusti ”kentälle”, eli siihen ympäristöön, jossa työ tosiasiallisesti tehdään. Esivaiheessa mietitään työn organisointia eri toimijoiden kesken, jotta mahdolliselta turhalta työltä vältytään. Esivaihe on usein ajallisesti aika lyhyt, mutta silläkin on merkityksensä. (eml. 17.) Esivaihe korostuu mielestäni isommissa projekteissa ja kehittämishankkeissa, mutta näen sillä paikkansa myös omassa opinnäyteprosessissani. Esivaihe voi olla vain suunnitelman läpi käymistä ja siitä keskustelemista, jota ensimmäinen opinnäyteseminaari käytännössä oli. Seminaarissa esittelin oma suunnitelma ja yhdessä muiden kanssa keskustellaan oman työn suuntaviivoista. Suunnitelma saa hyväksynnän, jonka jälkeen itse työstäminen voi alkaa.

Työstövaiheessa nimensä mukaisesti työskennellään kohti haluttua lopputulosta. Tämä vaihe on usein kaikista pisin, mutta myös ammatillisesti kaikista opettavaisin. Siinä aktivoituu suunnitelmallisuus, vastuullisuus, itsenäisyys, vuorovaikutteisuus, epävarmuuden sieto, sitkeys ja itsensä kehittäminen. (eml. 18.) Tässä vaiheessa lähdin konkreettisesti luomaan esitettä kuulustelujen avuksi. Toiminnallinen opinnäytetyö koostuu produktin lisäksi myös raportista, jota työstin samaan aikaan itse esitteen kanssa.

Tarkistusvaiheen Salonen (2013, 18) on erottanut omaksi vaiheekseen, vaikka se nähdään osana jokaista vaihetta. Kuitenkin sen ymmärtäminen omaksi vaiheeksi korostaa tämän vaiheen merkitystä koko prosessin kannalta. Tässä vaiheessa arvioidaan syntynyttä tuotosta, jonka jälkeen se joko palautetaan työstövaiheeseen tai siirrytään suoraan viimeistelyvaiheeseen. Tässä kohtaa muodostuu siis eräänlainen spiraali, jonka suunta määräytyy toteutuneen arvioinnin pohjalta. Tämä vaihe voi olla ajallisesti lyhyt ja kertaluonteinen tai vaihtoehtoisesti usein toistuva ja pitkäkestoinen. Kun olin saanut raakaversion esitteestäni valmiiksi halusin siitä palautetta ja pyysinkin ulkopuolista henkilöä arvioimaan esitteen sisältöä. Halusin palautetta esitteen visuaalisesta puolesta ja toki myös sen sisällöstä. Palautteen koin erittäin tärkeäksi, ja päädyinkin vielä muokkaamaan esitettä annetun palautteen pohjalta.

Viimeistelyvaiheessa aikaansaattua tuotosta hiotaan ja viimeistellään. Vaihe voi olla yllättävän pitkäkestoinen ja haastava. Viimeistelyvaiheessa palautteen saaminen nähdään tärkeänä, jotta valmis tuote palvelisi mahdollisimman hyvin tulevia käyttäjiään. (eml. 18.) Tässä vaiheessa edelleen palautteen kautta hioin aikaansaattua tuotosta. Opinnäyteseminaarit toivat oivan mahdollisuuden palautteen saamiseen ja toisaalta palautteen antamiseen. Valmiin esitteen synnyttyä viimeistelin vielä opinnäytetyön raportin valmiiksi.

KUVIO 1 Salosen (2013, 20) konstruktivinen malli kuvaamassa opinnäytetyön etenemistä.

3 ENNEN KUULUSTELUA

3.1 Esitutinnan periaatteita

Esitutkintalain mukaan: *”Alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.”* (ETL 4:7.1.) Säännöksellä pyritään siihen, että esitutkintatoimenpiteillä pystyttäisiin rikostutkinnan lisäksi parhaalla mahdollisella tavalla puuttumaan kasvatuksellisesti nuoren rikoksesta epäillyn elämään. Nuoren leimaamista epäillyksi vältellään ja täten pyritään toimimaan siten, ettei tieto rikosepäilystä leviä hänen kasvuympäristöönsä, esimerkiksi koulussa tai työpaikalla. (HE 222/2010, 194.) Tällöin Markku Fredmanin ym. (2020, 97) mukaan korostuu erityisesti esitutkintalain määrittelemät hienotunteisuusperiaate sekä vähimmän haitan periaate.

”Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.” (ETL 4:7.2.) Tällaista erityistä perehtyneisyyttä, voitaisiin Hallituksen esityksen mukaan saada erityisistä koulutuksista tai käytännön kokemuksen myötä (HE 222/2010, 195). Kokemuksesta olen huomannut, että aina tämä ei ole mahdollista ja varsinkaan pienemmillä poliisiasemilla ei välttämättä ole ollenkaan nimettyjä tutkijoita hoitamaan 15–17-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kuulusteluja, vaan tämä tehtävä kuuluu kaikille aina tilanteesta riippuen. Tämän takia jokaisen poliisin ammattitaitoon kuuluu kyky tarvittaessa hoitaa kaikenikäisten kuulusteluja. Lisäksi poliisin ominaisuuksiin kuuluu kyky ohjata nuori sellaisten palveluiden piiriin, joilla voidaan vaikuttaa ehkäisevästi uusien rikosten tekemiseen ja mahdollisesti tutkintatoimenpiteistä luopumiseen. Tällainen voisi käytännössä toteutua esimerkiksi sovitteluun ohjaamisella. (eml. 195.)

Esitutkinnassa kuultavan alle 18-vuotiaan ominaisuuksista johtuen saattavat aiotut esitutkintatoimenpiteet olla haitaksi nuorelle. Samalla tulee kyseenalaistaa halutun esitutkintatoimenpiteen tarpeellisuus suhteessa saavutettavaan hyötyyn ja haittaan. Siksi yllä mainittu säännös velvoittaakin tarvittaessa neuvottelemaan ammattilaisen kanssa siitä, voiko nuoreen kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä. Näitä toimenpiteitä on siten tarpeen mukaan lykättävä asiantuntijan kuulemiseksi, mikäli se ei vaaranna rikostutkintaa. (eml. 195.)

Kuten jo alussa olen maininnut, esitutkinta on toimitettava kiireellisesti, kun alle 18-vuotias on epäilty rikoksesta (ETL 3:11.2). Mitään tarkkaa aikamäärettä on mahdotonta määrittää, koska esitutkintaan käytettävään aikaan vaikuttavat niin monet seikat, mainittakoon vaikka jutun laatu ja laajuus. Myös perusteita esitutkinnan viivästymiselle on olemassa, mutta lähtökohtaisesti olisi pyrittävä alaikäisten kohdalla suorittamaan tutkinta kiireellisesti. Tällaisia perusteita voisi olla vaikkapa

asiantuntijalausunnon saamisen viivästyminen tai se, ettei avaintodistajaa tavoiteta yrityksistä huolimatta. Sääntelyä on perusteltu sillä, että nopeammalla prosessilla voisi olla nuoren uusia rikoksia ehkäiseviä vaikutuksia. Samalla pyritään osoittamaan se, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti nuorten tekemiin rikoksiin. Lisäksi kiireellisyys tavoitetta on perusteltu sillä, että nuori pystyisi paremmin ymmärtämään tekonsa ja siitä tulevan seurauksen välisen yhteyden. (HE 222/2010, 43, 188–189.)

3.2 Kuka käyttää puhevaltaa?

Ennen kuin pohditaan sitä, mitä tutkijan tulee konkreettisesti tehdä, jotta kuulustelu saataisiin hoidettua, on tärkeää ymmärtää kuka nuoren puhevaltaa käyttää. Laissa holhustoimesta (HolhTL, 1.4.1999/442) säädetään, että vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä (alaikäinen) ja sellaista 18 vuotta täyttänyttä henkilöä (täysi-ikäinen), joka on julistettu vajaavaltaiseksi (HolhTL 2 §). Kaikki 15–17-vuotiaat ovat siis vajaavaltaisia. Oikeudenkäymiskaaren (OK, 1.4.1999/444) mukaan vajaavaltainen vastaaja (epäilty) käyttää itse puhevaltaansa, mikäli hän on syyntakeinen. Hänen lisäksi alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. (OK 12:2.) Alaikäisellä epäillyllä on siis niin kutsuttu rinnakkainen puhevalta edustajansa kanssa. En tässä opinnäytteessä ota kantaa alaikäisten syyntakeettomien rikosprosessiin.

Vajaavaltaisen nuoren puhevaltaa käyttävät nuoren lisäksi pääsääntöisesti tämän vanhemmat, mikäli ei ole tehty erillistä ratkaisua, jonka mukaan vanhemmat eivät ole huoltajia. Mikäli jompikumpi nuoren vanhemmista on rikoksesta epäillyn asemassa, kumpikaan heistä ei voi käyttää nuoren ohella puhevaltaa. Vanhemmat ovat tällaisessa tilanteessa edelleen nuoren huoltajia ja ovat siten oikeutettuja esimerkiksi tietoon esitutkinnasta ja sen tilasta. (Rantaeskola ym. 2014, 64.) Nuoren edunvalvojana voi toimia vanhemman sijasta muu henkilö myös esimerkiksi sen vuoksi, että nuoren asia koskee huomattavaa omaisuutta, jonka hoitaminen vaatii runsaasti työtä ja sellaista asiantuntemusta, jota nuoren huoltajilla ei ole. Tällaisissa tapauksissa nuorelle määrätään edunvalvoja ETL:n tai edunvalvojan sijainen HolhTL:n perusteella. (Fredman ym. 2020, 406.)

3.3 Kenet kutsua kuulusteluun?

Esitutkintalain mukaan: *”Jos asianomistajana tai epäiltynä kuulusteltavana on 15 vuotta täyttänyt vajaavaltainen, laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos tämä tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä saisi oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2 §:n mukaan käyttää puhevaltaa vajaavaltaisen sijasta tai ohella.”* (ETL 7:14.2.) Kuten alussa mainitsin, 15–17-vuotiaiden osalta heidän puhevaltaansa käyttävät he itse, sekä heidän laillinen edustajansa. Näin ollen nuoren edustajalla/edustajilla on myös oikeus olla kuulustelussa läsnä.

Tätä oikeutta voidaan kuitenkin rajoittaa, mikäli edustajaa epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14.3). Selvää on se, milloin edustajaa epäillään rikoksesta, mutta millä perusteilla voidaan olettaa, että edustajan läsnäolo vaikeuttaa rikoksen selvittämistä? Hallituksen esityksessä todetaan, että kyseistä rajoitusperustetta sovellettaisiin yleensä tapauksissa, joissa laillisen edustajan läsnäolon voidaan olettaa vaikuttavan haitallisella tavalla kuulusteltavan kertomukseen esimerkiksi siten, että hänen kertomuksensa ei vastaa totuutta tai että hän jättää jotakin asian selvittämisen kannalta olennaista kertomatta. Syynä tähän saattaa olla esimerkiksi laillisen edustajan läheinen suhde sukulaisuuden kautta tai muuten rikoksesta epäiltyyn. Esityksessä kuitenkin todetaan, että kynnys tämän rajoitusperusteen käyttöön tulisi olla korkealla. (HE 222/2010, 223.) Sovellettavaksi voi tulla myös esitutkintalain 7 luvun 18 §, jonka mukaan: *”Tutkija saa poistaa kuulustelutilaisuudesta henkilön, joka käytöksellään häiritsee kuulustelua, tai jonka läsnäolo muuten vaikeuttaa asian selvittämistä.”*

Mikäli nuoren edustajan läsnäolo kuulustelussa kielletään yllä olevien perusteiden mukaisesti, saa nuoren kuulustelussa olla läsnä muu nuorelle läheinen aikuinen, mikäli läsnäolo on epäillyn edun mukaista ja jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä eikä vaaranna salassapitovelvollisuutta (ETL 7:14.4). Hallituksen esityksen mukaan tällainen muu nuorelle läheinen aikuinen voisi olla nuoren hoidosta ja kasvatuksesta tosiasiallisesti vastaava aikuinen, lähisukulainen tai muu vastaava nuorelle läheinen aikuinen. Mikäli aikuinen täyttää yllä olevat perusteet läsnäololle, voisi nuori itse nimetä aikuisen mukaan kuulusteluunsa. Mikäli esitutkintaviranomainen ei hyväksy nuoren nimeämää aikuista, voi esitutkintaviranomainen pyytää paikalle jonkun muun nuorelle läheisen aikuisen. Aikuinen ei kuitenkaan saa olla sellainen, jota nuori itse ei halua kuulusteluun mukaan. (HE 177/2018, 41.)

Kun tutkija on tullut tietoiseksi siitä kuka tai ketkä nuoren ohella käyttävät tämän puhevaltaa ja ovat siten oikeutettuja tulemaan kuulusteluun, on heille tästä oikeudesta ilmoitettava. Esitutkintalain mukaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille vajaanlaisen laillisille edustajille ja ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa (ETL 7:15.1.) Lain mukaan on selvää, että *kaikille* nuoren laillisille edustajille on ilmoitettava kuulustelusta etukäteen. Usein se koskee juuri molempia vanhempia nuoren huoltajina. Pykälän ei kuitenkaan katsota edellyttävän nimenomaista ilmoittamista kaikille edustajille, jos yhdelle ilmoittamisen perusteella on selvää, että tieto kulkeutuu muillekin. (Fredman ym. 2020, 409.) Jos esimerkiksi vanhemmille ilmoitettaessa on tietoa siitä, että nuoren vanhemmat asuvat samassa osoitteessa voidaan toisen vanhemman kautta tieto saattaa myös toisen vanhemman tietoon. Voidaan puhelimesta esimerkiksi kysyä, pystyykö toinen huoltaja ilmoittamaan asiasta myös toiselle huoltajalle, vai haluaako tämä, että poliisi hoitaa ilmoittamisen.

Esitutkinnan joutuisuusvaatimuksen kannalta on perusteltua, ettei esitutkintatoimenpiteiden ajoittamisessa tarvitse ottaa huomioon kaikkien puhevallan käyttöön oikeutettujen mahdollisuutta päästä

kuulusteluun. Edellä mainitun pykälän perusteella kuitenkin vähintään yhdelle edustajista tulee varata tilaisuus tosiasiallisesti saapua kuulusteluun. Tavoiteltavaa on kuitenkin pyrkiä sopimaan kuulustelun ajankohta molempien vanhempien kanssa silloin, kun he molemmat ovat kuulusteltavan huoltajia. (HE 222/2010, 223.)

”Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos laillista edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai jos ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia ja jos epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava” (ETL 7:15.2.) Edellä mainittua momenttia on syytä tarkastella lähempää, jotta sen kokonaisuuden hahmottaa. Ensinnäkin momentti sisältää usean eri perusteen, joiden kaikkien tulee täytyä, jotta ilmoitusvelvollisuudesta voidaan poiketa. Ilmoitusvelvollisuudesta poikkeaminen edellyttää, että laillista edustajaa ei pystytä tavoittamaan tai se ei ole tutkinnallisista syistä mahdollista. Tämän lisäksi asian tulee olla kiireellinen.

Nuoren laillisen edustajan tavoittamattomuus edellyttää tosiasiallisesti useita yhteydenottoyrityksiä, mikäli edustaja ei esimerkiksi heti vastaa puhelimeen. Yhden soittoyrityksen jälkeen ei voi sanoa, että edustajaa ei ole kyetty tavoittamaan. Rikostutkinnallinen syy voisi olla esimerkiksi silloin, kun nuori ja huoltaja ovat epäiltynä osallisuudesta samaan rikokseen. Tällaisissakin tapauksissa velvollisuus tulee noudatettavaksi, mikäli kuulustelemisen kanssa voidaan odottaa. Pyrkimyksenä olisi kuitenkin aina se, että nuoren edustajille ilmoitetaan kuulustelusta ja vähintään yksi heistä pääsisi kuulusteluun mukaan. Näin esimerkiksi nuoren vanhemmat tulee kytketyksi asian käsittelyyn tavalla, joka voi ehkäistä nuoren uusien rikosten tekemistä. (HE 222/2010, 223–224.)

Myös muille kuin nuoren laillisille edustajille on ilmoitettava kuulustelusta. Esitutkintalain (ETL 7:16.1) mukaan: *”Kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta.”* Säädöksellä halutaan korostaa sitä, että varattaessa kuulusteluaikaa, tulisi sosiaaliviranomaisen toiveet kuulustelun ajankohdasta ottaa huomioon, jotta tällä olisi tosiasiallinen mahdollisuus päästä osallistumaan kuulusteluun. Selvästi tarpeetonta sosiaaliviranomaisen edustajan kutsuminen katsottaisiin olevan silloin, kun rikoksessa kyse on selvästi nuoren ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta. Tällöinkin poikkeamista ilmoittamisesta tulisi käyttää varovaisesti. Nuoren tehdessä toistuvasti pieniä rikoksia ja rikkomuksia, voitaisiin tällöinkin ottaa yhteys sosiaaliviranomaisen edustajaan. Sosiaaliviranomaisen läsnäolo kuulustelussa korostuu erityisesti silloin, kun nuoren kumpikaan vanhempi ei pääse kuulusteluun, tai heitä ei voi sinne syystä tai toisesta kutsua. (HE 222/2010, 225.)

Ilmoitusvelvollisuutta on tärkeää noudattaa erityisesti siksi, että sosiaaliviranomaisia on lain tasolla velvoitettu osallistumaan nuoren rikosprosessiin. Heidän on hankalaa noudattaa tätä velvollisuutta,

ellei poliisi tiedota heitä uusista rikosepäilyistä. Lastensuojelulain (LSL, 13.4.2007/417) 24 §:n mukaan sosiaalihuollon edustajan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi epäillyn teon esitutkinnassa, mikäli sitä ei katsota ilmeisen tarpeettomaksi. Tällä säädöksellä ja poliisia ilmoittamaan velvoittavalla pykälällä halutaan korostaa sitä, että sosiaalihuollon edustajan tarpeellisuudesta kuulemisessa päättäisi aina sosiaalihuolto itse, eikä poliisi. Tämä arvio tehdään aina lastensuojelullisista näkökohdista, jolloin sosiaalihuolto on pätevin elin ratkaisemaan edustuksen tarpeellisuuden. Pykälällä on lisäksi haluttu korostaa poliisin ja sosiaalihuollon välistä yhteistyötä lapsen edun turvaamiseksi. (HE 252/2006, 137.)

Laissa sakon ja rikesakon määräämisestä (SML, 27.8.2010/754) säädetään, että mikäli asiassa toimitetaan suppea esitutkinta, jossa selvitetään ainoastaan ne seikat, jotka ovat välttämättömiä sakkovaatimuksen, sakkomääräyksen, rikesakkomääräyksen tai rangaistusvaatimuksen antamiseksi, esitutkinta saadaan tällöin toimittaa noudattamatta mainitun lain 7 luvun 14–16 §:n säännöksiä (SML 7.2 §). Tämä tarkoittaa sitä, että tällaisissa tapauksissa ei alaikäisen vanhemmille tai sosiaaliviranomaisille tarvitsisi ilmoittaa kuulemisesta ja varata mahdollisuutta päästä mukaan kuulemiseen. Pykälän sanamuoto ”*saadaan*” antaa mahdollisuuden kuitenkin tällaisissakin tapauksissa ilmoittaa alaikäisen vanhemmille ja sosiaaliviranomaiselle asiasta. Esimerkiksi tilanne, jossa nuori tekee toistuvasti pikkurikoksia, voitaisiin tällöinkin ilmoittaa asiasta sosiaaliviranomaiselle. Tällöin ilmoittaminen voisi toteutua myös lastensuojeluilmoituksen muodossa. (HE 222/2010, 225.)

4 KUULUSTELUSSA

4.1 Ilmoitus epäillyn oikeuksista

Kuulustelun alussa toimitaan samoin, kuin täysi-ikäisten kuulusteluissa ja ilmoitetaan epäillylle tämän oikeudet kuten esitutkintalain 7 luvun 10 §:ssä säädetään. Alaikäisten epäiltyjen kohdalla lista kerrottavista oikeuksista on vain hieman pidempi, mitä täysi-ikäisten kohdalla. En tässä kohtaa käy läpi kaikkia epäillylle kerrottavia oikeuksia, vaan keskityn seuraavissa kappaleissa ainoastaan alaikäisen kohdalla kerrottaviin oikeuksiin. Alaikäiselle tulee siis kertoa alla mainittavien oikeuksien lisäksi myös kaikki ne asiat, mitä jokaiselle rikoksesta epäillylle on ennen kuulustelua ilmoitettava.

Käytännössä oman kokemuksen mukaan epäillylle ilmoitetaan aina kaikki heidän oikeutensa ja velvollisuutensa kuulustelutilaisuudessa juuri ennen virallisen kuulustelukertomuksen kirjaamista. On tiettyjä asioita, joita ei lain mukaan tarvitsisi sanoa enää uudestaan kuulustelun yhteydessä, mikäli niistä on aikaisemmin kerrottu. Lisäksi on asioita, jotka tulee sanoa, vaikka niistä olisi jo aikaisemmin kerrottu. (ETL 7:10.2) On mielestäni kuitenkin selvempää aina kuulustelun alussa kertoa kaikki epäillyn oikeudet ja velvollisuudet, jotta voi ainakin omalta osaltaan olla varma, että kaikki kuulustelulomakkeelle merkittävät oikeudet on epäillylle kerrottu. Eikä toistokaan koskaan varsinaisesti ole huono asia. Siksi käsittelen epäillylle tehtävät ilmoitukset tässä luvussa, vaikka niistä voi todellisuudessa ilmoittaa jo paljon ennen kuulustelua.

Esitutkintalain 4 luvun 16 §:n 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaalle epäillylle on ilmoitettava mahdollisuuksien mukaan asian käsittelyn seuraavista vaiheista ja asian käsittelyyn osallistuvien viranomaisten roolista. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä (2016/800/EU) 4 artiklan 1 kohdassa vaaditaan, että lapselle kerrotaan oikeudellisen menettelyn kulkua koskevista yleisistä näkökohdista. Saman direktiivin johdanto-osassa, kappaleessa 19 kerrotaan, että erityisesti lapselle on annettava lyhyt selitys oikeudellisen menettelyn seuraavista vaiheista siinä määrin, kuin se kyseisessä tilanteessa on mahdollista. Annettavat tiedot riippuisivat kuitenkin aina olosuhteista. Hallituksen esityksessä (177/2018, 40) mainitaan, että esitutkintaviranomaisen tulisi kertoa lapselle näistä asioista aina lapsen ymmärtämiskyky ja kehitystaso huomioon ottaen. Näin ollen prosessista ja viranomaisten roolista tulee alle 18-vuotiaalle kertoa, mutta kertominen ei saa olla liian laajaa tai vaikeaselkoista.

Riippuen tapauksesta, voi joskus olla hankala tietää, mitä ensimmäisen epäillyn kuulustelun jälkeen tulee tapahtumaan. Näin ollen voisi alaikäiselle kertoa esimerkiksi sovittelun mahdollisuudesta ja sen edellytyksistä, poliisin tekemästä esitutkinnasta, mahdollisesta syyteharkinnasta ja käräjäoikeuskäsittelystä yleisellä tasolla. Viranomaisten roolista voisi kertoa ainakin sen, että poliisin tehtävä on tutkia ja selvittää asiaa, eikä syyttää ketään. Sosiaaliviranomaisen roolista tietää parhai-

ten varmasti sosiaaliviranomainen itse, mutta poliisi voisi mainita ainakin sen, että sosiaaliviranomainen on prosessissa mukana valvoakseen nuoren etua ja tukeakseen tätä prosessin eri vaiheissa.

Alle 18-vuotiaalle on ilmoitettava, että tämän oikeuksista ilmoitetaan myös hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalleen (ETL 4:16.2,1). Lisäksi tälle on kerrottava muiden henkilöiden oikeudesta olla läsnä tämän kuulustelussa siten kuin esitutkintalain 7 luvun 14 §:ssä säädetään (ETL 4:16.2,2). Tästä olen kertonut tarkemmin jo edellä luvussa 3.3. Nämä kaksi kerrottavaa asiaa tulee käytännössä kerrottaviksi silloin, kun alaikäisen vanhempi tai edustaja ei ole paikalla kuulustelussa. Muutoin, jos esimerkiksi huoltaja on paikalla ja kuulee epäillylle kerrottavat oikeudet, tulee nämä kerrotuksi ikään kuin automaattisesti.

Lisäksi alle 18-vuotiaalle on *tarvittaessa* ilmoitettava, että tiedon antamista kuvan- tai äänitallenteen sisällöstä voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi niin esitutkinnassa kuin mahdollisessa myöhemmässä tuomioistuinkäsittelyssä (ETL 4:16.2,3). Esitutkintamateriaalin osalta, esimerkiksi juuri tallennetun kuulustelun muodossa rajoittaminen tapahtuu esitutkintalain 9 luvun 7 §:n 2 momentin perusteella ja oikeudenkäyntiasiakirjojen osalta vastaava säännös on oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (YTJulkL, 30.3.2007/370) 13 §:n 2 momentissa. Molempien säännösten sisältö on samankaltainen; tietoa tallenteiden sisällöstä voidaan yksilön suojaamiseksi rajoittaa siten, että tallenne on katsottavissa ainoastaan viranomaisen luona, jos tiedon antaminen muulla tavalla voisi loukata suojeltavan yksityisyyttä.

Lisäksi tarvittaessa on ilmoitettava, että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yleisön läsnä olematta oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 15 §:n 5 kohdassa säädetyillä edellytyksillä (ETL 4:16.2,3). Nämä edellytykset ovat, että syytetty on alle 18-vuotias ja suljettu käsittely ei olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua (YTJulkL 15.1,5 §). Hallituksen esityksen (13/2006, 54–55) mukaan suljettu käsittely voisi olla perusteltua esimerkiksi siten, että julkinen käsittely voisi vaikeuttaa nuoren rikoksentehtäjän sopeutumista yhteiskuntaan. Jokainen käsittely harkittaisiin aina tapauskohtaisesti ja asianosaisen omalle mielipiteelle annettaisiin myös painoarvoa. On haluttu myös jättää vaihtoehto sille, että käsittely on julkinen, jutun yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi. Julkinen käsittely saattaa joskus myös hälventää epätasmaalista tai harhaanjohtavaa asian käsittelemistä tiedotusvälineissä esimerkiksi nuoren oloista tai toiminnasta rikoksen yhteydessä. Julkisuus voi siten olla nuoren yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta joskus jopa eduksi.

Edellä mainitut tarvittaessa ilmoitettavat asiat eivät ole hallituksen esityksen mukaan (177/2018, 39) tarkoitettu ilmoitettavaksi yksityiskohtaisen täsmällisesti kaikissa tapauksissa, vaan ilmoittamisen tarpeellisuutta harkitaan aina tapauskohtaisesti. Asiasta ei esimerkiksi tarvitse ilmoittaa, mikäli

ei ole mitään video- tai äänitallenteita, jotka voisivat loukata kuultavan yksityisyyttä. Lisäksi oikeudenkäyntiä koskevista asioista ei tarvitsisi ilmoittaa, jos on ennakoitavissa, että asia ei etene tuomioistuimen käsittelyyn asti.

Kaikkien oikeuksien muistaminen on tehty helpoksi, sillä kaikki kerrottavat asiat ovat lueteltu kuulustelupöytäkirjan ensimmäisellä sivulla. Oma tehtävä on ensin itse ymmärtää kerrottavat asiat ja sitten selittää ne ymmärrettävästi kuulusteltavalle. Huomiota oikeuksista kertomiseen täytyy kiinnittää erityisesti silloin, kun kyseessä oleva nuori on ensimmäistä kertaa kuulustelussa, jolloin kaikki mitä kuulustelussa tapahtuu, on nuorelle uutta ja mahdollisesti jännittävää. Valtioneuvoston asetuksessa esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (EPSA, 13.2.2014/122) velvoitetaan, että esitutkintalain 7 luvun 10 §:n mukaiset ennen kuulustelua tehdyt ilmoitukset merkitään kuulustelupöytäkirjaan (EPSA 2:1.6).

4.2 Kuulustelutodistaja

Kuten jokaisella kuultavalla, myös alaikäisellä rikoksesta epäillyllä on oikeus kuulustelutodistajaan. Esitutkintalain 7 luvun 10 §:n mukaan tutkijan omasta aloitteesta tai kuulusteltavan pyynnöstä on kuulustelussa oltava läsnä luotettava sekä oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä annetun lain (734/2015) 1 §:n mukaan esteetön todistaja. Käytännössä kuulustelutodistaja on aina toinen poliisimies. Onkin kyseenalaistettu sitä, voiko poliisi toimia luotettavana ja puolueettomana todistajana kuulusteluissa. Käytännössä pitäisi välttää sitä, että saman jutun tutkija tai sellainen henkilö, jota myöhemmin kuullaan samassa jutussa todistajana, ei toimisi jutun kuulusteluissa kuulustelutodistajana. (Fredman ym. 2020, 365.)

Käsiteltäessä hallituksen esitystä 52/2002 esitutkintalain ym. muuttamisesta lakivaliokunta on mietinnössään (LaVM 31/2002, 7) todennut, että asianmukaista ei ole se, että saman jutun tutkija olisi kuulustelutodistajana siihen liittyvässä kuulustelussa. Lisäksi samassa yhteydessä myös hallintovaliokunta on lausunnossaan (HaVL 38/2002, 8) todennut, että tuollainen menettely ei ole suotavaa, mutta poliisin henkilöressurssien ja tilanteiden moninaisuuden kannalta lakiin ei ehdoteta suoranaista kieltoa tämän osalta. Myös Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt on ratkaisussaan (AOA 11.10.2006 dnro 3199/4/04) yhtynyt edeltäviin kannanottoihin. Kun ottaa huomioon puolueettomuuden vaatimuksen, pitää Lindstedt menettelytapaa ongelmallisena. Kuulustelutodistajan tarkoitus on nimenomaan taata kuulustelun puolueettomuus ja luotettavuus, jolloin saman jutun tutkijana toimivan kuulustelutodistajan käyttö saattaa heikentää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteita.

Kuulustelutodistajan merkitys korostuu, kun kuultavana oleva epäilty on alaikäinen. Esitutkintalain mukaan: *”Rikoksesta epäiltyä alle 18-vuotiasta ei kuitenkaan saa kuulustella ilman todistajaa, paitsi jos kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa tai laillinen edustajansa taikka sosiaaliviranomaisen edustaja.”* (ETL 7:10). Lain tulkinta on tässä asiassa hyvinkin yksiselitteinen – mikäli nuori kuullaan

yksin, tulee paikalla olla kuulustelutodistaja. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on kanteluratkaisussaan lisäksi todennut, että tilanne, jossa kuulustelutodistaja otetaan kuulusteluun todistamaan vasta pöytäkirjan allekirjoittamisvaiheessa, ei vastaa lainsäätäjän tarkoitusta ja on siten lainvastaista (AOA 9.7.2004 dnro 2526/4/02). Mikäli alaikäinen kuullaan yksin, täytyy tilanteessa olla kuulustelutodistaja alusta alkaen, ihan kuulustelun loppuun asti.

4.3 Kuulustelupöytäkirjan merkinnöistä

On muutamia merkintöjä, joita kuulustelussa täytyy muistaa merkitä kuulustelulomakkeelle. Mikäli kuulustelusta on esitutkintalain 7 luvun 18 §:n nojalla joku tilaisuutta häiritsevä henkilö poistettu, on syy poistamiselle kirjattava kuulustelulomakkeelle näkyviin (EPSA 2:1.12). Nuorten kohdalla saattaa kuulusteluhuoneessa helposti olla itse kuultavan lisäksi useita henkilöitä, joten tämä saattaa hyvinkin tulla käytäntöön alaikäisten kuulusteluissa.

Merkintä kuulustelupöytäkirjaan tehdään myös siitä, että nuoren edustajille, on ilmoitettu kuulustelusta ja varattu vähintään yhdelle heistä tilaisuus olla paikalla kuulustelutilaisuudessa. Mikäli tästä esitutkintalain 7 luvun 15 §:n mukaisesta velvollisuudesta on poikettu, on myös siitä tehtävä merkintä kuulustelulomakkeelle. (EPSA 2:1.13.) Käytännössä, mikäli nuoren vanhemmat ovat paikalla, kirjataan kuulustelupöytäkirjaan heidät läsnäolijoiksi. Mikäli edustajista kukaan ei ole paikalla, kirjataan, että ilmoitusvelvollisuus on täytetty, mutta edustajista kukaan ei ole saapunut paikalle. Vastaavasti, jos ilmoitusvelvollisuutta ei jostakin syystä ole täytetty, kirjataan syy velvoitteen toteuttamattomuudesta kuulustelupöytäkirjaan. Tällainen tilanne voisi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen vanhemmista tai molemmat ovat samasta rikoksesta epäiltyjä. Tällöin edelleen ilmoitusvelvollisuus koskee nuoren muuta edustajaa, esimerkiksi edunvalvojaa. Samoin kuulustelupöytäkirjaan merkitään esitutkintalain 7 luvun 16 §:n mukainen sosiaaliviranomaiselle ilmoittamisvelvollisuuden täyttäminen ja siitä mahdollinen poikkeamisen syy (EPSA 2:1.14).

5 KUULUSTELUN JÄLKEEN

Vielä kuulustelun jälkeenkin on alaikäisen kohdalla muutamia toimenpiteitä, jotka kuulustelijan tulee muistaa tehdä. Kuten olen aikaisemmin kertonut, nuoren laillisille edustajille on ilmoitettava kuulustelusta ja vähintään yhdelle heistä on varattava tilaisuus osallistua kuulusteluun. Tästä ilmoitusvelvollisuudesta voitiin kuitenkin poiketa esimerkiksi silloin, kun edustaja on samassa rikoksessa asianosaisena. Mikäli ilmoitusvelvollisuudesta poikkeamisen edellytykset täyttyvät, tulee kuulustelusta ja kuulustelukertomuksen sisällöstä mahdollisimman pian ilmoittaa kuulusteltavan lailliselle edustajalle (ETL 7:15.3).

Esimerkiksi lapsen huoltajan kannalta on tärkeää, että tämä saa tietää mistä lasta epäillään ja mitä lapsi on kuulustelussa kertonut. Tarkoituksena on, että edustaja voi saada samat tiedot, kun mitä hän olisi saanut tietää olemalla läsnä kuulustelussa. Ilmoittaminen voidaan tehdä lähettämällä kapale vajaavaltaisen kirjallisessa muodossa olevasta kuulustelukertomuksesta. Yksinkertaisessa tapauksessa kuulustelukertomuksen sisältö voidaan ilmoittaa vaikkapa puhelimitse. (HE 222/2010, 224.) Arvioitaessa sitä, mitä ”mahdollisimman pian ilmoittaminen” tarkoittaa käytännössä, nostan esiin Eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) tekemän kanteluratkaisun, jossa kuulustelija oli ilmoittanut vanhemmille heidän lapsensa kuulustelusta viikko kuulustelun suorittamisen jälkeen. Eduskunnan oikeusasiamies ei pitänyt kuulustelijan toimintaa lainvastaisena ja perusteluissaan mainitsee, että kuulustelusta on ilmoitettu vanhemmille *viimeistään* viikko kuulustelun suorittamisen jälkeen. (EOA 30.5.2018 dnro 1299/2018.)

Mikäli tällainen ilmoitus on tehty, on siitä tehtävä merkintä esitutkintapöytäkirjaan (EPSA 3:1.5). Merkintä tehdään käytännössä aina merkintälehdelle. Kuulustelupöytäkirjaan on aikaisemmin pitänyt merkitä miksi edustajalle ei ole ilmoitettu kuulustelusta ja varattu tälle mahdollisuutta olla läsnä kuulustelutilanteessa. Tämän lisäksi merkintälehdelle on tehtävä merkintä siitä, että edustajaa on myöhemmin informoitu kuulustelusta ja sen sisällöstä.

Esitutkintalain 7 luvun 16 §:n 2 momentissa sanotaan, että kuulustelupöytäkirja on viipymättä toimitettava sosiaaliviranomaiselle. Sääntelyssä ei oteta kantaa siihen, onko merkitystä ollut sillä, onko sosiaaliviranomaisen edustaja ollut kuulustelussa vai ei. Näin ollen kaikissa tapauksissa kuulustelupöytäkirja on toimitettava sosiaaliviranomaiselle, kun alaikäistä epäiltyä on kuultu. Näin heidän on helpompi toteuttaa heille laissa säädettyä velvoitetta olla mukana alaikäisen rikoksesta epäillyn esitutkinnassa (LSL 24.2 §).

6 VUOROVAIKUTUKSESTA

Seuraavissa kappaleissa pyrin tuomaan esiin sen, miten nuori kannattaisi kohdata kuulustelutilanteissa, jotta nuoren kanssa saisi hyvän keskusteluyhteyden. Käytän Pihla Rautasalon (2012) pro gradu tutkielmaa apunani, jossa hän on tutkinut sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä nuoren rikoksenteckijän kohtaamisesta sosiaalityössä. Näen kyseisen sosiaalityön ja poliisityön välisissä nuorten kohtaamisissa paljon samankaltaisuuksia. Rautasalo kuvaa hyvää nuoren kohtaamista hyväksymisen, luottamuksen, välittämisen, jämäkkyuden ja dialogisuuden elementtien avulla (2012, 26). Pyrkimys aitoon dialogisuuteen edellä mainittujen elementtien avulla luovat pohjan nuoren rikoksenteckijän kohtaamiselle, myös poliisin työssä.

Kuulustelutilanne on vuorovaikutusta, jossa poliisi kohtaa ihmisen ja joskus hyvin nopeastikin pitäisi pyrkiä keskustelemaan ihmisten henkilökohtaisista, vaikeista ja aroista aiheita. Vuorovaikutus alkaa aina ihmisen kohtaamisesta ja kohtaaminen on aina käymistä kohti toista ihmistä. Kati-Pupita Mattilan (2008, 12) mukaan vuorovaikutusta ja kohtaamista ei voi suorittaa, koska ei ole olemassa yksittäisiä sanoja ja oikeita lauseita, jotka sanomalla vuorovaikutus sujuu ongelmitta. Suorittamisen tilalle meidän on opeteltava olemista. Ihminen ei kykene kuuntelemaan, mikäli hänellä on vastaus jo valmiina. Vaikeaa on lisäksi kuunnella, mikäli mietimme vain neuvoja, joita voisimme toiselle antaa. (Mattila 2008, 12.)

Näen Mattilan ajatuksissa paljon tarttumapintaa poliisin työhön. Poliisilla saattaa helposti jo ennen kuulustelua olla vahva käsitys siitä, mitä rikospaikalla on tapahtunut ja se helposti ohjaa liikaa kuulustelun kulkua. Kuulustelu on ennen kaikkea ihmisen kuuntelemista ja täten turhat ennako-oletukset tapahtumista tulisi unohtaa. Pitäisikin pyrkiä nuoren rikoksesta epäillyn kohtaamisessa aina avoimuuteen ja kuunteluun, suorittamisen sijaan.

6.1 Hyväksyminen

Poliisin työtä kuulustelujen parissa voi luonnehtia eräänlaisena asiakastyönä, jossa poliisi pyrkii luomaan hyvän asiakkuussuhteen kuulusteltavaan ihmiseen, jotta tämä kertoisi tietonsa tutkittavasta rikoksesta. Antti Särkelän (2001, 31) mukaan hyvän asiakkuussuhteen muodostumisen kannalta tärkeää on asiakkaan hyväksyminen sellaisena kuin tämä on. Ihmisen hyväksyminen on tämän persoonan arvostamista, eikä se ole kiinni ihmisen saavutuksista, saavuttamatta jäämisistä, onnistumisista tai epäonnistumisista. Se on ihmisyyden arvostamista ja hyväksymistä riippumatta yksilön teoista. (Mattila 2008, 15.) Uskoakseni tämä luo pohjan kaikelle hyvälle vuorovaikutukselle, ja on siten tärkeää myös poliisin kohdatessa nuoria rikoksenteckijöitä.

Erityisesti poliisin työssä on hyvä ymmärtää, että ihmisen hyväksyminen ei välttämättä tarkoita tämän tekojen hyväksymistä. Usein rikoksista epäiltyjen tekoja ei voi eikä tarvitse hyväksyä. Ihmisen

kohtaamisessa tulisikin pyrkiä erottamaan ihminen hänen teoistaan – edes ajatuksen tasolla. Vastapuoli saattaisikin kokea olonsa epätasa-arvoiseksi, jos hyväksytään sellaisia tekoja, joita ei itselle hyväksyttäisi missään tilanteessa. Olennaista on ikään kuin ryhtyä ihmisen kanssa yhteistyökumppaniksi, jonka kanssa yhdessä käydään läpi teytyjä tekoja ja toimintaa. Näin ikään kuin liittoudutaan yhteisen päämäärän saavuttamiseksi – ongelmia vastaan. (Särkelä 2001, 32–33.)

Nuoren rikoksesta epäillyn kohtaamisessa tärkeää on se, että nuorta ei leimata rikoksentekijäksi. Nuoren ja nuoren tekemän rikoksen erottaminen toisistaan korostuu poliisin työssä, ja näin ollen nuoren aito ja hyväksyvä kohtaaminen vaatii poliisilta empaattista ja ammattimaista otetta. (Rautasalo 2012, 28.) Myös Mattilan (2008, 16) mukaan hyväksymistä ja ihmisen arvostamista vaikeuttaa moraaliset ja kategoriset asenteet, joiden perusteella luokitellaan ja leimataan ihmisiä. Samoin kuuntelu vaikeutuu, jos oletukset ihmisestä ohjaavat vuorovaikutusta. Mattilan (2008, 17) sanoin: *”Mitä varhemmin ja enemmän luulee tietävänsä toisen tarinasta, sitä vaikeampaa tarinaa on todella kuulla – ainakaan niin, että ymmärtäisi sen.”*

Pidän poliisin työssä kuuntelun taitoa erityisen tärkeänä ja siksi onkin positiivista, että sitä voi harjoitella. Läsna olevalla kuuntelemisella ihminen aistii, että hänet hyväksytään ja häntä ei torjuta. Tony Dunderfeltin (2016, 128) mukaan hyvinkin lyhyt intensiivinen kuuntelu palvelee yhteistyötä enemmän kuin pitkät sanalliset selitykset tai vahvalla tunteella julistetut vakuuttelut. Hänen vinkkinsä kuuntelun harjoitteluun on musiikin kuuntelu. Radiosta soimaan sellaista musiikkia, josta ei ollenkaan pidä, tai ei muutoin koskaan kuuntelisi. Tarkoitus on kokea vastustusta ja jopa vastenmielisyyttä ilman, että kuitenkaan lopettaa kuuntelua. Kuunnellessa voi sitten yrittää etsiä musiikista sävyjä tai tunnelmia, joista voisi olla rehellisesti kiinnostunut. (eml. 129–130.)

Kun kyse on nuorista rikoksentekijöistä, tulee poliisin hyväksyä nuoren tietynlainen kypsymättömyys ja kokeilunhalu. Rajojaan koetteleva nuori voi olla haasteellinen kohdattava, mutta taustalla olisi hyvä olla ymmärrys nuoren omasta, mutkikkaaltakin tuntuvalta maailmasta. (Rautasalo 2012, 29.) Kuten sanottua tekoja ei tarvitse hyväksyä, mutta tekojen taustalla olevaa nuorta ja hänen ajatusmaailmaansa voi yrittää ymmärtää.

Hyväksymiseen vuorovaikutustilanteissa liittyy myös oman itsensä hyväksyminen. Särkelän (2001, 33) mukaan arvostavassa kohtaamisessa tärkeää on hyväksyä oma positio. Hänen mukaansa parhaaseen lopputulokseen pääsee, kun vuorovaikutuksen molemmilla puolilla on sekä auttaja että autettava. Poliisi tarvitsee apua selvittäessään rikoksia ja usein avainasemassa ovat suoritettut kuulelut ja keskustelut epäiltyjen ja toki muidenkin asianosaisten kanssa. Vastavuoroisuus ja näin ollen avun saaminen ja sen antaminen mahdollistavat hedelmällisen vuorovaikutuksen.

Joskus vuorovaikutustilanteissa ja kohtaamisissa epäonnistutaan. Tällaisten tilanteiden jälkeen on hyvä pysähtyä pohtimaan mikä meni vikaan ja mitä voisin omalta osaltani tehdä toisin, että näin ei tapahdu uudestaan. Pohdinnan jälkeen epäonnistuminen on tärkeää hyväksyä, eikä sinne saa

jäädä vellomaan. (Mattila 2008, 22.) Poliisin kuulustelutilanteet nuorten kanssa ovat usein (ainakin toivottavasti) kertaluontoisia ja epäonnistunut kuulustelutilaisuus saattaa helposti jäädä kaivelemaan, kun tilannetta ei saman asiakkaan kanssa välttämättä koskaan päästä korjaamaan. Toisaalta voisi ajatella, että uudelleen kohtaamattomuus saman epäillyn kanssa on eräänlainen työvoitto. Epäily on kenties lopettanut rikollisen toiminnan ja siten päässyt elämässään eteenpäin.

6.2 Luottamus

Kaiken inhimillisen vuorovaikutuksen yksi tärkeimmistä elementeistä on luottamus. Se toimii edellytyksenä hyvälle vuorovaikutukselle ja siten on tärkeää, että työntekijä on asiakkaan luottamuksen arvoinen. Tärkeää on, että asiakas luottaa yksittäiseen työntekijään, mutta yhtä tärkeää on, että asiakas luottaa yleisesti tavoiteltavaan asiakkaan hyvään. (Mattila 2008, 23.) Poliisia velvoittaa vaitiolovelvollisuus – asiakkaan asioista ei saa puhua tai asiakkaan henkilöllisyyttä paljastaa muille. Vaitiolovelvollisuutta suojataan lailla, mutta loppujen lopuksi kyse on moraaliperiaatteesta. Poliisille, ja tämän kuulusteltavalle, tulee olla itsestään selvää, että asiat, joista kuulustelussa keskustellaan, ei leviä kuulusteluhuoneen ulkopuolelle. Vaitiolovelvollisuus on kuitenkin vain yksi luottamuksen elementti, joka ei yksin turvaa luottamuksellista keskustelua asiakkaan kanssa. Luottamus on hyvässä keskustelussa vähitellen lisääntyvä elementti, hyvän työskentelyn tulos (Särkelä 2001, 34).

Työntekijän luotettavuus on myös sitä, että hän osaa ja tekee työnsä hyvin. Tämä edellyttää, että hän hankkii tarvitsemansa tiedot ja taidot ennen kohtaamista asiakkaan kanssa. Näin ollen on olennaista olla rehellinen itselle selvittäessä omien kykyjen rajoja. Kohdattaessa asiakas, työntekijä käsittelee kohtaamisen aiheuttamat tunteet, kantaa niistä itse vastuun ja käsittelee ne, kaatamatta niitä asiakkaan niskaan. Asiakas on oikeutettu hyvään kohteluun myös epämiellyttävien ja raskaiden tunteiden syntyessä. (Mattila 2008, 24.)

Luottamuksen syntyminen on haasteellista erityisesti tapauksissa, joissa joudutaan kontrolloimaan asiakkaan käyttäytymistä (Rautasalo 2012, 30). Poliisin on välttämättä puututtava nuoren rikosten tekijän käyttäytymiseen. Näin ollen poliisin tulisi vakuuttaa nuori siitä, että on tämän puolella, kun samaan aikaan hän joutuu edellyttämään nuorelta toisenlaista käytöstä lakien noudattamisen suhteen. Nuoren voi olla vaikeaa suhtautua luottamuksellisesti poliisiin, joka joutuu väkisin puuttumaan tämän käyttäytymiseen.

Poliisi kohtaa työssään usein nuoria, jotka ovat kokeneet ”kovia” ja nähneet paljon rikkinäisiä ihmisuhteita. He ovat saattaneet kokea useita kertoa, että heidän luottamuksensa on petetty ja he ovat jopa itse oppineet pettämään muita. Tämä on omiaan romuttamaan nuorten uskoa luottamuksellisten suhteiden mahdollisuuteen ja paras vaihtoehto nuoren silmissä voi olla lakkaaminen luottamasta kehenkään. Näin ollen ei voida pitää lähtökohtana sitä, että nuori luottaa poliisiin tullessaan

kuulusteluun ja onkin hyvä ymmärtää, että luottamattomuus ei ole nuoren oma valinta vaan käytännössä opittu suojauskeino. Luottamus on pystyttävä yhteistyön aikana rakentamaan. (Särkelä 2001, 35–36.)

Kuten yllä mainitsin, luottamuksen syntymiseen vaikuttaa vahvasti molempien vuorovaikutuksen osapuolien aiemmat kokemukset. Sekä nuoren että poliisin menneisyydessä on saattanut olla henkilöitä, jotka muistuttavat nyt vuorovaikutuksessa olevaa henkilöä ja nämä kokemukset saattavat enemmän tai vähemmän vaikuttaa vallitsevaan vuorovaikutukseen ja luottamuksen syntymiseen. (Mattila 2008, 24–25.) Poliisina täytyy muistaa, että kuulustellessasi nuorta, edustat aina koko poliisin organisaatiota ja näin ollen joko helpotat tai vaihtoehtoisesti vaikeutat seuraavan poliisin työtä, joka saman nuoren mahdollisesti myöhemmin kohtaa. Vaikka kohtaamiset saman nuoren kanssa ovat yksittäiselle poliisille usein kertaluontoisia, voi poliisin käyttäytymisellä olla suuri vaikutus mahdolliseen seuraavaan tapaamiseen ja nuoren suhtautumiseen koko organisaatiota kohtaan.

Poliisin kohdatessa nuoria asiakkuussuhde on usein hyvin lyhytkestoinen, kun taas luottamuksen rakentaminen saattaa olla hyvinkin pitkän työn tulosta. Ajattelenkin, että kaikkien poliisin kohtamien nuorten kanssa on mahdotonta muodostaa luottamuksellista suhdetta, eikä siihen välttämättä ole tarvetta. Itse pidän tärkeimpänä sitä, että luottamukseen aina kuitenkin pyrittäisiin, lopputuloksesta huolimatta. Vaikka nuori ei poliisiin luottaisikaan, tulee poliisin aina olla nuoren luottamuksen arvoinen. Näin luodaan hyvää pohjaa sille, että nuori mahdollisesti suhtautuu jatkossa poliisiin paremmalla asenteella, mikä helpottaa kollegoiden työtä uusien kohtaamisten merkeissä.

6.3 Välittäminen

Kiinnostavaa on pohtia sitä, pitäisikö poliisin pyrkiä emotionaalisesti neutraaliin vai latautuneeseen suhteeseen kuulusteltavan kanssa. Saako kuulusteltavasta siis välittää oikeasti, vai tulisiko tähän suhtautua ammattimaisen neutraalisti? Asiallisen neutraalissa suhteessa asiakkaan tilaa voidaan tutkia ja arvioida ja se onkin usein riittävä työskentelysuhteen taso. Toisaalta mitä parempi suhde työntekijän ja asiakkaan välille syntyy, sitä vaikeimpia asioita voidaan yhdessä käsitellä. Täytyy siis tapauskohtaisesti aina pohtia, minkä laatuisen työskentelysuhteen asiakas vaatii tuekseen, jotta yhteistyö sujuu ongelmitta. (Särkelä 2001, 38.)

Emotionaalisesti latautuneessa suhteessa asiakas kokee, että hänestä todella välitetään. Vuorovaikutuksesta tulee vastavuoroista ja intensiivistä, jolloin molemmat osapuolet omat merkityksellisiä toisilleen. Välittäminen ei ilmene pelkistä sanoista, vaan myös toisen tavasta olla läsnä. Olennaista ei siis ole se, mitä sanotaan ja tehdään, vaan miten sanotaan ja tehdään. Tästä ilmenee asiakkaan arvostaminen, kunnioittaminen ja todellinen halu auttaa. Kylmä ja ylimielinen suhtautuminen asiakkaaseen ei motivoi tämä yhteistyöhön ja näin ollen myös vuorovaikutus saattaa tökkiä (eml. 38.)

On kiistatonta, että välittäminen luo pohjaa hyvään asiakkuussuhteeseen ja näin ollen parempaan vuorovaikutukseen. Mihin tulisi sitten vetää raja? Lienee selvää, että liiallinen tunteilu ei käy päinsä ja voi olla jopa haitaksi poliisin jaksamiselle. Loppujen lopuksi poliisi tekee vain työtään ja näin ollen hänen tulisi säilyttää ammattimaisuutensa, vaikka tunteita heräisi kuinka. Ammattitaitoon kuuluu, että omia tunteita havainnoidaan ja niitä käsitellään. Kaikki tunteet ovat aina sallittuja ja ne heräävät aina oikeutetusti. Tärkeintä on ottaa vastuu omista tunteista ja oppia kohtaamaan niitä rehellisesti. Vaikeiden tunteiden kohtaaminen kasvattaa voimavaroja niin työntekijänä kuin ihmisenä. (Mattila 2008, 18.)

Minna Niemi (2010) on tutkinut poliisityötä lasten parissa ja haastatellut useita poliiseja. Haastatelluista ilmenee, että välittäminen ei aina vaadi edes kovin paljon vaan voi olla esimerkiksi hetkellinen pysähtyminen lapsen ääreen. Poliisin aito kohtaaminen ja kuunteleminen voivat olla nuorelle ainutlaatuisia hetkiä, jolloin edes yksi ihminen heitä kuuntelee. Jokaisen nuoren tilanne on aina ainutkertainen ja yksilöllinen, eikä niitä siten voi niputtaa osaksi tiettyjä standardeja. Rikoksen tehneen nuoren tueksi kaivataan huolenpidon ja välittämisen verkkoa, jonka yksi osa poliisi on. (eml. 140–141.)

Niemi kuvaa väitöskirjassaan (2010, 142) suoraan nuoreen kohdistunutta välittämistä ja huolenpitoa välittömänä huolenpitona, mutta tuo esiin myös välillisen huolenpidon. Tällöin apu kohdistuu esimerkiksi nuoren vanhempiin. Ajatellaan, että lasten ja nuorten ongelmat ovat suoraan yhteydessä koko perheeseen ja näin ollen vanhempia auttamalla, voidaan vaikuttaa myös nuoren tilanteeseen. Poliisin työssä vanhempia voi pyrkiä tukemaan antamalla neuvontaa ja osoittamalla kiinnostusta nuoren tilanteeseen. Kuulusteltaessa nuorta, jo laki velvoittaa olemaan yhteydessä myös vanhempiin. Välittäminen välittyy myös vanhemmille, joka parhaimmillaan auttaa heitä jaksamaan paremmin haastavassa tilanteessa nuoren kanssa.

Kuten Niemi (2010) toi väitöskirjassaan esille, ei välittäminen vaadi aina kovia ponnisteluita, vaan aitoa kohtaamista ja keskittymistä nuoreen. Myös Simo Skinnari (2009, 181) mainitsee, että nuoret kaipaavat osakseen rakastavaa läsnäoloa. Hänen sanojensa mukaan se ei ole välinpitämättömyyttä eikä toisaalta ulkoapäin tapahtuvaa moraalisaarnaa. Kyse on hienovaraisesta ja toista kunnioittavasta kohtaamisesta.

6.4 Jämäkkyys

Usein kuulee sanottavan, että poliisin tulee sietää ammatissaan asiakkaiden epäasiallista käytöstä. Ammatillisuuden nimissä ei kuitenkaan tule kaikkea hyväksyä, esimerkiksi väkivallan uhkaa tai ilkeää puhetta. Epäkunnioittavaan toimintaan on vastattava, eikä kenelläkään ole töissä velvollisuutta hyväksyä häiritsevää käytöstä. Hankaluus tulee jälleen rajanvedossa sen suhteen, mitä kuuluu sietää ja mitä ei.

Kuulustelutilanteen pääasiallinen tarkoitus on selvittää, mitä on tapahtunut, ja siitä tulisi kuulustelijankin pitää jämäkästi kiinni. Kun asiakkaan kanssa saavutetaan hyvä työskentelysuhde, sitä voi ja pitää käyttää, jotta asiat saadaan selvitettyä. Hyvässä asiakkuussuhteessa jämäkkyys ja vaativuus nähdään välittämisenä, ikään kuin toisen tsemppaamisena kohti yhteistä päämäärää. Mitä parempi suhde on, sitä enemmän voi asiakkaalta vaatia ja kääntäen, mitä heikompi suhde, sitä vähemmän sen varaan voi ladata vaativuutta. Tulisikin aina tapauskohtaisesti arvioida sitä, millaista työskentelyä suhde kestää. (Särkelä 2001, 40–41.)

Voidaan ajatella, että poliisin auktoriteetti, tuo nuorten kohtaamisiin jo omanlaista jämäkkyyttä. Varsinkin, kun kyseessä oleva nuori on ensikertaa poliisikuulustelussa. Jo pelkkä korostunut auktoriteetin kunnioittaminen voi olla esteenä hyvän vuorovaikutussuhteen kehittymiselle. Korostunut auktoriteetin kunnioittaminen voi näkyä jopa pelkona poliisia kohtaan, jolloin nuori on kuulustelutilaisuudessa arka, hiljainen ja ahdistunut. (Niemi 2010, 103.) Tällöin liian jämäkkä ote voi edelleen pahentaa nuoren pelkoa poliisia kohtaan ja kuulustelu pahimmassa tapauksessa epäonnistua kokonaan.

Jämäkkyuden tasapainottajana toimii huumori. Jonna Kangasniemi (2017) tutki opinnäytetyössään poliisin ja nuorten kohtaamistilanteita ja hänen tutkimuksessaan huumorilla katsottiin olevan suuri vaikutus nuorten ja poliisin väliseen vuorovaikutukseen. Huumorin avulla pystytään laukaisemaan jännitettä nuoren ja poliisin välillä ja näin mahdollisesti parantaa keskusteluyhteyttä. Poliisista tulee huumorin avulla lähemmäs nuorta ja rohkaisee siten keskusteluun. Myös Kangasniemi havaitsi tutkimuksessaan, että poliisin ammattitaitoon kuuluu osata tehdä rajanveto sen suhteen, milloin on vitsien aika ja milloin ei. Joskus huumori auttaa, mutta joskus on myös puhuttava niin sanotusti isoilla kirjaimilla, jotta kunnioitus poliisia kohtaan säilyy. (eml. 21.)

Myös erityisnuorisotyöntekijä Iiris Nurmo (2009) painottaa jämäkkyuden ja huumorin välistä tasapainoilua. Hänen mukaansa tilanteissa, joissa nuori joutuu itselleen epäsuotuiseseen tilanteeseen, täytyy työntekijän pysyä tiukasti ammattilaisen roolissa. Nuoren kiroillessa ja haukkuessa joudutaan usein sanalliseen valtataisteluun, jolloin maltti ja ammattimaisuus ovat paikallaan. Näissäkin tilanteissa voi nuoren ehkä häpeällisiksikin kokemaa tilannetta pyrkiä lieventämään huumorin keinoin. Nuorten kanssa erityisesti itseän kohdistuva huumori, toimii Nurmon mielestä parhaiten. Hänen mukaansa se, jolla valtaa on, tulisi sitä viisaasti myös näyttää. Joskus strategian valintaan ja toimintaan saattaa olla aikaa vain muutama minuutti. (eml. 124.)

Jämäkkä ote on usein tarpeen varsinkin nuorten kanssa työskenneltäessä. Etenkin kun kyse on nuorista rikoksentekeijöistä. Nuorten tulee ymmärtää, että rikos on aina vakava asia, ja sillä voi olla kauaskantoiset seuraukset (Rautasalo 2012, 35.) Tulee kuitenkin tapauskohtaisesti aina arvioida milloin tarvitaan jämäkkää otetta ja milloin huumorin avulla keskusteluyhteyttä voidaan parantaa.

6.5 Dialogisuus

Dialogisuus yhdistää hyväksymisen, luottamuksen, välittämisen ja jämäkkyuden elementit asiakkaan kohtaamisessa. Se on pyrkimystä yhteisen ymmärryksen rakentamiseen ja taitoa auttaa vuorovaikutuksen muovautumista siihen suuntaan. Näin ollen tasavertaisuus ja vastavuoroisuus korostuu, jolloin vuorovaikutus rakentuu molempien osapuolten ehdoilla (Rautasalo 2012, 35.)

Non Fighting Generation ry (NFG) tunnetaan nuorisoväkivallan ehkäisystä ja sen toiminnanjohtaja Timo Purjo (2009) korostaa dialogisuuden merkitystä kohdattaessa nuoria. Hänen mukaansa ihanneellisimmillaan vuorovaikutus on kahden ihmisen persoonan välistä aitoa kohtaamista. Dialoginen suhde muodostuu vain, jos osapuolet ylittävät yksilöllisyytensä, suuntautuvat toisiaan kohti ja antavat toisen tuoda itseään esille sellaisena kuin tämä on. Näin kohtaavien välille voi muodostua ikään kuin yhteinen alue, joka ei ole kummankaan erikseen vaan heidän yhteinen aikaansaannoksensa. Tällaisessa kohtaamisessa aikuinen ei yritä vetää nuorta omaan maailmaansa, eikä myöskään mene sisään tämän maailmaan. Yhteisessä tilassa muodostuu yhteinen kieli ja sen avulla erilaisten elämän ilmiöiden ymmärrys ja tarkoitus. (eml. 70.)

Minna Niemen (2010) tutkimuksen mukaan nuoren kohtaaminen vaatii poliisilta aitoa läsnäoloa. Auktoriteettiasemaa ei saavuteta luettelemalla instituutioiden laatimia luetteloita ja ylhäältä alaspäin suunnattuja ohjeita. Jos poliisi lähtökohtaisesti asettaa itsensä nuorten yläpuolelle, ei tätä hyväksytä keskustelukumppaniksi. Keskusteluun tulee suunnata oma persoona edellä – omana itsenä. Yhteisen keskustelutason löydyttyä, voi auktoriteettiasemaa hyödyntää ja saada nuoren kertomaan omista asioistaan. Orastava luottamus poliisia kohtaan voi johtaa vastavuoroiseen keskusteluun ja näin ollen hyvään vuorovaikutussuhteeseen. (eml. 134.)

Aitoon dialogiin pääseminen nuoren kanssa poliisikuulusteluissa voi olla vähintäänkin hankalaa ja Purjon esittämään ”yhteiseen alueeseen” pääsy voi arkikielessä kuulostaa aika kaukaiselta ajatukselta. Nuoria rikoksentekejiä kohdatessa poliisi on lisäksi aina aikuisen ja tietyn auktoriteetin roolissa, jolloin mahdollisuus tasapuoliseen ja vastavuoroiseen keskusteluun on lähtökohtaisesti mahdotonta tai vähintäänkin haastavaa. Poliisin rooli kontrolloijana ja vallankäyttäjänä saattaa myös korostua kuulusteluissa, mikä osaltaan haittaa hyvän vuorovaikutussuhteen kehittymistä. Dialogisuus painottuu eri asiakkaisen kohdalla eri tavalla ja tapauskohtaista harkintaa on tehtävä jokaisen asiakkaan kohdalla. Itse pidän kuitenkin tärkeänä dialogisuuteen pyrkivää otetta, jokaisessa asiakaskohtaamisessa. Poliisin rooli on jokaiselle asiakkaalle erilainen, mikä ei vähennä dialogisuuteen pyrkivän kohtaamisen arvoa ja merkitystä.

7 KUULUSTELIJAN MUISTILISTA JA VINKKEJÄ VUOROVAIKUTUKSEEN

Opinnäytetyössäni tein esitteen, joka muistuttaa, mitä kaikkea alle kahdeksantoistavuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelussa tulee ottaa huomioon. Esitteen kääntöpuolella on vinkkejä vuorovaikutuksen parantamiseksi erityisesti nuorten kanssa. Esite on ensisijaisesti tarkoitettu poliiseille ja se toimii hyvänä apuna ensimmäisiä nuorten kuulusteluita suorittaville poliisimiehille. Jo pidemmän aikaa poliiseina toimineille esite toimii hyvänä muistinvirkistykseenä.

Ajatus tällaisen produktin tekemiseen syntyi työharjoittelussa ollessani. Huomasin, että alaikäisten kuulusteluihin liittyy monia erilaisia seikkoja, joita koulussa käydään varsin vähän lävitse. Otin asiasta selvää ja ymmärsin, että tällaista kokoavaa ohjetta ei ollut ja tieto oli hajanaista. Esitteelle nuoren rikoksesta epäillyn kuulustelusta oli siten tarvetta. Pelkän lakitekstin läpikäymisen sijaan halusin ottaa opinnäytteeseeni myös näkökulman vuorovaikutuksesta ja sen kehittamisestä ja parantamisesta. Vuorovaikutuksellisesta osuudesta halusin mahdollisemman yleismaallisen, sellaisia vinkkejä, jotka on havaittu toimivan nuorten kanssa. Koenkin, että vuorovaikutuksellinen osuus produktissani tarjoaa vinkkejä kaikkeen vuorovaikutukseen, myös aikuisten kanssa käytävään keskusteluun.

Suunnitelmissani oli tehdä esite, joka on mahdollisimman selkeä ja helposti ymmärrettävä. Halusin, että esitteeni palvelee arjen kiireitä, jolloin monen sivun yksityiskohtainen kuulustelujen tarkastelu ei tuottaisi haluttua lopputulosta. Ideana olikin, että kasaan ohjeet yksinkertaisiin lauseisiin ja jokainen voi oman kiinnostuksen mukaan perehtyä asiaan tarkemmin, esimerkiksi tämän opinnäytetyön kautta.

Näistä ideoista syntyikin yhden sivun esite, jossa ensimmäisellä puolella on alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulusteluun liittyviä muistettavia seikkoja. Kokonaisuus on jaettu kolmeen eri kohtaan: ennen kuulustelua, kuulustelussa ja kuulustelun jälkeen muistettaviin asioihin. Näin arjen kiireessä esite on nopeasti vilkaistavissa, ja lukemisen voi jakaa kolmeen osaan aina sen mukaan, missä vaiheessa kuulustelua itse on. Jotta esite tukisi arkipäivän työtä, lisäsin jokaisen muistuttavan seikan perään lakipykälän, joka velvoittaa niin toimimaan. Näin ollen jokaisen on niin halutessaan helppo löytää velvoittava pykälä monien joukosta.

Esitteen toiselle puolelle halusin kasata nopeasti haltuun otettavia vinkkejä vuorovaikutuksen kehittämiseen nuorten kanssa. Halusin ohjeista mahdollisimman selkeitä ja helppoja, jotta niihin voisi helposti tarttua hektisessä arjessa. Halusin tarjota helppoja vinkkejä, jotka ovat linjassa opinnäytetyöni viitekehyksen kanssa. Näin jokainen asiasta enemmän kiinnostunut voisi halutessaan lukea viitekehystäni sen, miten olen vinkit perustellut ja mistä ne ovat peräisin. Näin ollen esitteessäni vuorovaikutuksen vinkit on jaettu viiteen eri otsikkoon: hyväksymiseen, luottamukseen, välittämiseen, jämäkkyuteen ja dialogisuuteen, kuten viitekehyksessäni olen tehnyt. Jokaisen otsikon alla on muutama selkeä vinkki vuorovaikutuksen parantamiseen nuorten kanssa.

Tein esitteen Word -tekstinkäsittelyohjelmalla ja käytin fonttia Times New Roman ja fonttikokoa 13pt ensimmäisellä puolella ja toisella puolella fonttikokoa 14pt. Rivivälinä olen käyttänyt 1,15, jotta sain tekstin mahtumaan yksittäisille sivuille. Halusin fonttikoosta mahdollisimman suurta, jotta tekstiä olisi helpompi lukea. Jaoin osiot otsikoiden avulla pienempiin kokonaisuuksiin, joissa informaatio on ikään kuin luetteloitu, jotta teksti olisi edelleen helpommin luettavissa ja sisäistettävissä.

Muistilistan kasaaminen oli yllättävän haasteellista, koska halusin esitteestä kattavan ja informoivan, mutta myös yksinkertaisen ja selkeän. Tämä edellytti tiivistämistä, jotta saan esitteen vastaamaan tarvetta. Jos esitteestä olisi tullut liian pitkä, ei lukija välttämättä jaksa käydä sitä kunnolla ja kokonaan läpi, jolloin esite ei palvele tarkoitustaan.

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

8.1 Luotettavuus

Kuulustelujen kulku perustuu voimassa olevaan lainsäädäntöön, ja olen sen vuoksi käyttänyt opinnäytetyöni teoriapohjana voimassa olevaa lakipohjaa, lakien esitöitä, eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluratkaisuja sekä oikeuskirjallisuutta. Lähteiden käytössä olen kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, että käyttämäni kirjallisuus on ajantasaista ja linjassa voimassa olevan lain kanssa. Laki on muuttunut ajan saatossa, joka aiheutti sen, että jouduin kiinnittämään erityistä huomiota oikeuskirjallisuuden ajantasaisuuteen.

Olen tuonut esiin myös eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluratkaisuja, joista osa on julkaistu vanhemman lainsäädännön aikana, kuin mitä tässä opinnäytteessä käsittelen. Olen kuitenkin kiinnittänyt kaikissa esille tuomissani ratkaisuissa huomiota siihen, että käsittelemäni kanteluratkaisun aihe on linjassa nykyisen lain kanssa. Kanteluratkaisuissa on saattanut olla useampi aihe samassa ratkaisussa, jolloin olen kyseisestä ratkaisusta tuonut esiin ainoastaan nykyisen lain kanssa linjassa olevia päätöksiä ja ratkaisuja. Opinnäytetyössäni käsittelenkin useita lakipykäläiä, jotka ovat päivittyneet eri aikoihin, joka osaltaan hankaloitti työskentelyprosessia. Olen kuitenkin näin jälkikäteen ajateltuna tyytyväinen aikaansaannokseeni ja pidän työtäni luotettavana.

Olen opinnäytetyössäni käyttänyt lähteitä harkiten ja tarkistanut aina lähteen oikeudellisuuden. Lainsäädäntöön tutustuminen vaatii laajaa perehtymistä lain esitöihin ja oikeuskirjallisuuteen, jotta pystyin välittämään oikeanlaisen lainsäätäjän tarkoituksen lain tulkinnasta. Pyrin löytämään ja käyttämään lähteitä monipuolisesti, jotta saan mahdollisimman tarkan kuvan lain tarkoituksesta ja tulkinnasta. Lainsäädännön kirjoittaminen lukijalle ymmärrettävästi on haasteellista ja sisältää suuren vastuun. Halusin kirjoittaa lakitekstin siten, että se välittyisi mahdollisimman muuttumattomana lukijalle. Toisaalta halusin myös helpottaa joskus hyvinkin koukeroisen lakitekstin lukemista siten, että sitä olisi mahdollisimman helppo lukea ja ymmärtää. Tämä yhtälö on osoittautunut hyvinkin hankalaksi toteuttaa, mutta koen, että se on ollut omiaan lisäämään omaa osaamistani lakitekstien lukemisessa ja tulkitsemisessä.

Työni perustuu nyt voimassa olevaan lakiin, jolloin lain muuttuessa työni vanhenee, eikä se välttämättä ole enää muutaman vuoden kuluttua ajantasainen. Tiedostin tämän opinnäytetyötäni tehdessä ja kyseessä on asia, johon on itse kovin mahdotonta vaikuttaa. Usein on kuitenkin niin, että lakien päivittyessä vain sanamuodot saattavat vaihtua, mutta sisältö pysyy hyvinkin muuttumattomana. Tämän saatoin huomata esimerkiksi juuri eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluratkaisuihin tutustuessani. Näin ollen esitteeni kuulusteluista voi olla aivan validi vielä vuosienkin päästä. Tämä kuitenkin haastaa lukijaa pohtimaan esitteeni ajantasaisuutta. Olen laittanut esitteeseen jokaisen

kohdan perään lakipykälän, josta mainittu ohjeistus on poimittu. Ajattelen tämän osittain helpottavan läpinäkyvyyttä ja aitoutta, koska jokainen pystyy halutessaan tarkastamaan esitteeni lainvoimaisuuden.

Esitteen toiselle puolelle halusin kasata joukon vinkkejä helpottamaan vuorovaikutusta. Halusin vinkeistä yleismaailmallisia, useissa tutkimuksissa oikeiksi ja hyväiksi todettuja. Tämän takia halusin hyödyntää laajasti eri lähteitä ja välttää yksittäisiä mielipiteitä. Löysinkin mielestäni laajasti erilaisia lähteitä kirjallisuudesta tutkimustöihin asti. Tarkoitukseni ei ollut välittää absoluuttisia totuuksia, jotka toimivat aina, vaan esittää joukon vinkkejä, jotka mahdollisesti voisivat auttaa vuorovaikutuksen kehittämisessä nuorten kanssa. Tässä mielestäni onnistuin.

Toiminnallisen opinnäytetyöni tarkoitus, oli kasata hajallaan oleva tieto yhdeksi kokonaisuudeksi, joka mahdollisesti helpottaa arkipäivän poliisityötä. Tieto, jota tarvitsin, oli jo olemassa, joten mielestäni tutkimusmenetelmän valinta osui kohdallani oikeaan. Lopputuloksena sain kasattua yhteen tarvittavat lakipykälät helpottamaan nuorten epäiltyjen kuulustelua.

Opinnäytetyöni tarjoaa oivan mahdollisuuden tutkia kuulusteluja lisää. Esimerkiksi vuorovaikutuksen osalta voisi tutkia sitä, toimivatko vinkit oikeasti poliisin suorittamissa kuulusteluissa nuorten kanssa. Opinnäytetyöni ei anna vastausta siihen, mikä oikeasti nuorten kanssa toimii ja miten vuorovaikutuksen saa toimimaan – siinäpä oiva tutkimusaihe seuraavalle tutkijalle. Toisaalta voisi myös tutkia sitä, millaisista rikoksista nuoria usein epäillään ja näin ollen millaisiin asioihin heitä kuulustellaan. Näpistyksestä ja murhasta epäiltyinä kuulustelut kulkevat varmasti hyvin eri tavalla ja näin ollen vaativat kuulustelijalta erilaisia asioita. Opinnäytetyöni antaa hyvän yleispätevän avun kaikkien nuorten epäiltyjen kuulusteluun, mutta mahdollisuus olisi tehdä vaikkapa jokaiselle laitokselle oma, paikkasidonnaisempi ohjeaavake. Ohjeessa voisi käydä vaikkapa tarkemmin ilmi sosiaalitoimen osoitteet ja numerot, joihin olla yhteydessä aina tilanteen tullen.

8.2 Opinnäyteprosessista

Toiminnallinen opinnäytetyö on ammattikorkeakoulussa mielestäni hyvinkin perusteltu vaihtoehto tutkimuksellisille opinnäytetöille. Vilkan ja Airaksisen (2003, 9–10) mukaan ammattikorkeakoulujen opinnäytetyön tulisi olla työelämälähtöinen ja sidoksissa käytäntöön. Tutkimuksellista asennetta ei kuitenkaan toiminnallisesta opinnäytetyöstä saa unohtaa. Pyritään siis vaikuttamaan käytäntöön, mutta tutkimuksellisin menetelmin. Jokaiselta odotetaan siis perehtymistä metodologiakirjallisuuteen, jotta tarkoituksenmukaisin menetelmä omaan tutkimukseen löytyy. Itse tiesin, että haluan työstää jotakin käytännönläheistä ja lopulta ajatus esitteestä kuulustelujen avuksi kiteytyi harjoittelussa ollessani.

Opinnäyteprosessi on pitkä ja vaativa, toisaalta oppimisen mahdollistava työ. Alkuun koko prosessi tuntui järjettömän isolta työltä, mutta pikkuhiljaa työtä tehdessäni huomasin työn tuottavan hedelmää. On tärkeää, että opinnäytteen tekee sellaisesta aiheesta, joka oikeasti itseä kiinnostaa ja jota pitää tärkeänä. Tähän työhön kuluttaa niin paljon aikaa, että ainakaan oma järkeni ei kestäisi tylsää ja mielenkiinnottomia aiheita. Oikean aiheen löytyessä opinnäytetyö jopa tempaisee mukaansa ja tekeminen sujuu ongelmitta.

Opinnäytetyöprosessi on myös oiva tilaisuus oppia – niin tutkimastaan aiheesta kuin itsestäänkin. Itse halusin aiheen, johon perehtymällä kasvatan omaa ammattitaitoani, ja joka joskus tulevaisuudessa helpottaa työtäni poliisina. Tämän lisäksi sain oivan tilaisuuden tutustua tutkimustyöhön ja erilaisiin kehittämis- ja tutkimusmetodeihin, minkä koin todella palkitsevana. Jokaiselle opinnäytetyötä aloittavalle voinkin rohkaisevasti sanoa, että alkuun saattaa olla vaikeaa päästä, mutta loppujen lopuksi prosessi on erittäin palkitseva ja hyödyllinen.

LÄHTEET

AOA/2526/4/02: Alaikäisen kiinniotosta ilmoittaminen sekä läsnäolomahdollisuuden varaaminen huoltajalle ja sosiaalilautakunnan edustajalle kuulustelussa.

AOA/3199/4/04: Kuulustelutodistajan puolueettomuus esitutkinnassa.

Dunderfelt, Tony 2016: Läsnäoleva kohtaaminen. Juva, PS-kustannus.

EOAK/1299/2018: Edunvalvojan määrääminen lapselle esitutkintaa varten.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/800: rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä.

Fredman, Markku, Kanerva, Janne, Tolvanen, Matti, Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki, Alma Talent.

Luettavissa: <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.poc>

[lamk.idm.oclc.org/teos/IABBXXBTABHED#/kohta:Esitutkinta\(\(20\)ja\(\(20\)pakkokeinot/piste:tE](https://lamk.idm.oclc.org/teos/IABBXXBTABHED#/kohta:Esitutkinta((20)ja((20)pakkokeinot/piste:tE) Luettu: 18.9.2021

Hakala, Juha T. 1998: Opinnäyte luovasti. Kehittämisen- ja tutkimustyön opas. Tampere, Gaudeamus.

Hakala, Juha T. 2004: Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. Helsinki, Gaudeamus.

HaVL 38/2002 vp. Hallintovaliokunnan lausunto HE 52/2002 vp esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisen johdosta.

HE 13/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 177/2018 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Jokela, Antti 2008: Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Helsinki, Talentum.

Kananen, Jorma 2015: Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Miten kirjoitan kehittämistutkimuksen vaihe vaiheelta. Jyväskylä, Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 212. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Kangasniemi, Jonna 2017: Nuorten alustava puhuttelu – poliisin näkemyksiä nuorten puhuttamisesta ja sen haasteista. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu, opinnäytetyö. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/123274/ON_Kangasniemi_J.pdf?sequence=1 Luettu: 15.12.2021

LaVM 31/2002 vp. Lakivaliokunnan mietintö HE 52/2002 vp esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisen johdosta.

Mattila, Kati–Pupita 2008: Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Juva: PS-kustannus. 2. painos.

Niemi, Minna 2010: Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Luettavissa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/66204/Niemi_Minna_screen.pdf?sequence=4&isAllowed=y Luettu: 14.12.2021

Nurmo, Iiris 2009: Nuoren kohtaamisen vaiettu vaikeus ja herkkä hauraus. Teoksessa: Purjo, Timo & Kuusela, Jani (toim.) 2009: Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampereen yliopistopaino: Juvenes Print.

Purjo, Timo 2009: Kasvatuksellisen kohtaamisen taito. Teoksessa: Purjo, Timo & Kuusela, Jani (toim.) 2009: Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampereen yliopistopaino: Juvenes Print.

Rantaeskola, Satu, Halme, Kimmo, Kortesalmi, Leo, Lönnroth, Kaarle, Parviainen, Johanna, Saukoniemi, Teemu, Springare, Sanna 2014: Esitutkintalaki – kommentaari. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.

Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86666/Oppikirjoja_21_esitutkintalaki_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu: 15.9.2021

Rautasalo, Pihla 2012: Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä nuoren rikosentekijän kohtaamisesta poliisin sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. Pro gradu -työ.

Luettavissa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/11222/urn_nbn_fi_uef-20120470.pdf?sequence=-1&isAllowed=y Luettu: 17.11.2021

Salonen, Kari 2013: Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turku, Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72.

Luettavissa: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf> Luettu: 24.10.2021

Skinnari, Simo 2009: Rakastavan läsnäolon ja ihmisen kohtaamisen rakennuspuut. Teoksessa: Purjo, Timo & Kuusela, Jani (toim.) 2009: Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampereen yliopistopaino: Juvenes Print.

Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina: Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus, Statfin: Selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäilty muuttujina Epäillyn sukupuoli, Kunta, Rikosnimike, Syylliseksi epäillyn ikä, Vuosi ja Tiedot.

Luettavissa: https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_rpk_uhri/stat-fin_rpk_pxt_11cj.px/table/tableViewLayout1/ Luettu: 4.9.2021

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009: Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere, Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. 3. korjattu painos.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003: Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä, Tammi.

LIITE 1: KUULUSTELIJAN MUISTILISTA JA VINKKEJÄ VUOROVAIKUTUKSEEN

Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn kuulustelu

Ennen kuulustelua

- Ota selvää kuka käyttää nuoren ohella tämän puhevaltaa (nuoren edustaja/edustajat)
 - Usein vanhemmat tai edunvalvoja
- Edustajille on ilmoitettava kuulustelusta etukäteen ja vähintään yhdelle on varattava tilaisuus olla paikalla kuulustelussa (ETL 7:15)
 - Voidaan poiketa, jos edustajaa ei **USEISTA** yhteydenotoista huolimatta saada kiinni **TAI**
 - Jos ilmoittaminen ei ole rikostutkinnallisista syistä mahdollista (esim. vanhempi epäiltyä samasta rikoksesta) **JA**
 - Asialla on kiire
- Ilmoita kuulustelusta etukäteen myös sosiaalitoimeen (ETL 7:16)
- Mikäli asiassa toimitetaan suppea esitutkinta, ei yllä mainittuja toimia tarvitse tehdä (SML 7.2§)
 - Ilmoittaminen ei kuitenkaan ole kiellettyä näissä tapauksissa, vaan jopa suotavaa

Kuulustelussa

- Nuorelle on kerrottava muiden oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi: (ETL 4:16.2)
 - Asian käsittelyn seuraavista vaiheista ja osallistuvien viranomaisten roolista
 - Siitä, että nuoren edustajille ilmoitetaan myös nuoren oikeuksista ja heidän oikeudestaan olla läsnä kuulusteluissa
 - **TARVITTAESSA** siitä, että tiedon antamista kuva- tai äänitallenteesta voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi esitutkinnassa ja myöhemmin tuomioistuinkäsittelyssä
 - Tulee kyseeseen, jos kuulustelu otetaan videolle
 - **TARVITTAESSA** siitä, että tuomioistuinkäsittely voidaan järjestää yleisön läsnä olematta
 - Edellyttää, että syytetty on alle 18-vuotias ja että suljettu käsittely ei ole vastoin erittäin tärkeää yleistä etua
- Merkitse kerrotut oikeudet ja velvollisuudet kuulustelupöytäkirjaan (EPSA 2:1.6)
- Merkitse ilmoitusvelvollisuuksien täyttäminen ja niistä mahdollinen poikkeaminen kuulustelupöytäkirjaan (EPSA 2:1.13 & 2:1.14)
- Kuulustelutodistaja on **VÄLTTÄMÄTÖN**, jos kuulustelussa ei ole muita nuoren ja kuulustelijan lisäksi (ETL 7:10)

Kuulustelun jälkeen

- Mikäli edellytykset ovat täyttyneet ja et ole ilmoittanut kuulustelusta nuoren edustajille, ilmoita heille mahdollisimman pian kuulustelun jälkeen kuulustelusta ja kuulustelukertomuksen sisällöstä (ETL 7:15.3)
- Kirjaa merkintälehdelle, että olet kyseisen ilmoituksen tehnyt (EPSA 3:1.5)
- Toimita kuulustelupöytäkirja viipymättä sosiaalitoimeen (ETL 7:16.2)

Vinkkejä vuorovaikutukseen

Hyväksyminen

- Hyväksy nuori sellaisena, kun tämä on
- Pyri erottamaan nuori tämän teoista
 - Nuoren hyväksyminen ei tarkoita hänen tekojensa hyväksymistä
- Hyväksy nuoren tekojen takana oleva tietynlainen kokeilunhalu ja kypsymättömyys
- Hyväksy vuorovaikutuksen kautta syntyvät omat tunteesi ja epäonnistumisesi

Luottamus

- Muista vaitiolovelvollisuus
- Ole luotettava ja luottamuksen arvoinen → hoida työsi hyvin ja ammattimaisesti
- Luottamattomuus voi johtua nuoren menneisyydestä, ei välttämättä sinusta ja sinun käytäytymisestä
- Luottamus rakennetaan usein pitkällä aikavälillä, eikä voida olettaa, että jokainen kohtamasi nuori luottaa sinuun saman tien
 - Tärkeintä on pyrkimys luottamukseen

Välittäminen

- Välitä, mutta vältä liika tunteilu, olet loppujen lopuksi vain töissä
- Välittämistä voi olla myös lyhyt pysähtyminen nuoren ääreen – se ei aina vaadi paljoa
- Välittäminen voi olla myös välillistä nuoren vanhempien kautta – neuvo, tue ja ohjeista

Jämäkkyys

- Epäkunnioittavaan toimintaan tulee vastata, eikä kenelläkään ole velvollisuutta sietää esimerkiksi väkivallan uhkaa töissä
- Jämäkkyys voi olla myös välittämistä nuoresta ja tämän elämästä
- Jämäkkyuden vastapainona toimii huumori

Dialogisuus

- Yhdistää hyväksyminen, luottamuksen, välittämisen ja jämäkkyuden elementit
- Parhaimmillaan vuorovaikutus on tasavertaista ja tasapuolista, kahden persoonan aitoa käymistä kohti toisiaan
- Kohtaa nuori aina itsenäsi – omana ainutlaatuisena persoonana
- Kuuntele ja ole läsnä, suorittamisen sijaan